

Stanislav Južnič

Kostel pod zadnjimi Langenmantli***1. Uvod**UDK 929.7:394(497.4 Kostel)¹⁶

JUŽNIČ Stanislav, dr., Institut za matematiko, fiziko in mehaniko, SI-1000 Ljubljana, Jadranska 19, stanislav.juznic@fmf.uni-lj.si

Kostel pod zadnjimi Langenmantli**Zgodovinski časopis**, Ljubljana 60/2006 (134), št. 3–4, str. 297–325, 127 cit.

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Ključne besede: Kostel, Langenmantl, Valvasor, kmečki upori, knjižnice.

Opisujemo gospodarjenje kostelskih podložnikov pod zadnjim graščakom iz rodu Langenmantlov. Z uporabo doslej neobdelanega arhivskega gradiva obravnavamo kmečke punte in premoženje graščakov. Arhivski podatki izvrstno dopolnjujejo zgodbe, ki jih je Valvasor objavil v svoji *Slavi*. Vsebina zapuščinskih inventarjev potrjuje nedavne arheološke najdbe na gradu Kostel, knjige poslednjih Langenmantlov pa najdemo celo v NUKu, čeravno z lastninskimi zapisi drugih tedanjih graščakov.

Avtorski izvleček

UDC 929.7:394(497.4 Kostel)¹⁶

JUŽNIČ Stanislav, PhD, Institute for Mathematics, Physics and Mechanics, SI-1000 Ljubljana, Jadranska 19, stanislav.juznic@fmf.uni-lj.si

Kostel under the last Langenmantl's**Zgodovinski časopis (Historical Review)**, Ljubljana 60/2006 (134), No. 3–4, pp. 297–325, 127 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Key Words: Kostel, Langenmantl, Valvasor, Peasant Rebellions, Libraries.

We researched the circumstances at Kostel manor under the last landlord of the family Langenmantl in the late 17th century. By using some archive sources for the first time, we described the property of landlords and rebellions of their peasants in Kostel. Our archive data are in surprisingly perfect agreement with Valvasor's *Ehre*. Besides that, close connections were found between the Kostel legacy inventories and the recent excavations at the Kostel castle, and between Langenmantl's books and books of his contemporary landlords preserved at the National and University Library of Ljubljana.

Author's Abstract

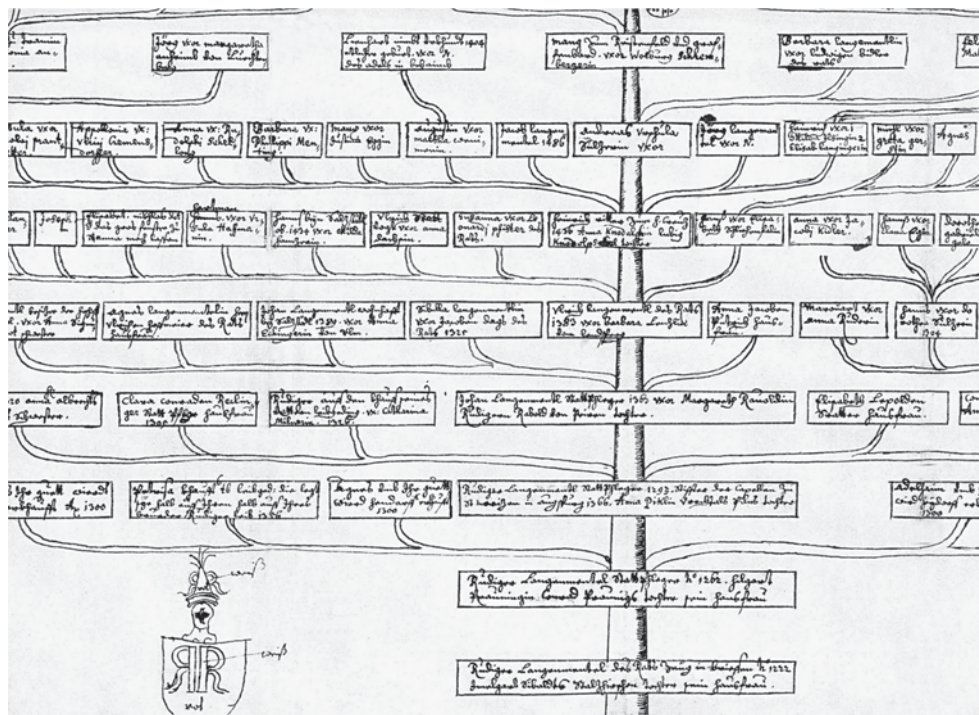
1. Uvod

V prejšnjih številkah ZČ smo opisali razvoj gospodarstva Kostel do srede 17. stoletja.¹ V nadaljevanju preučujemo dokumente ARS, zapisane o Kostelu konec 17. stoletja.

Zatiranje tihotapstva je močno prizadelo gospodarjenje kostelskih kmetov. Razmeroma premožni kostelski graščaki so jih kljub temu obremenjevali s hudimi dajatvami; tako so izzvali zagrizene upore. Seveda so ta kratko potegnili podložniki, vendar je tudi graščaku pogosto prav trda predla. Graščaki in kmetje, včerajšnji zavezniki proti turški nadlogi, so se postopoma prelevili v smrtne sovražnike.

* Razširjena inačica teksta je bila objavljena v: History of Kostel: 1500–1900: between two civilisations, SGSI, Camp Hill, 2005.

¹ Južnič, Kostel do konca 15. stoletja, ZČ, 53/3 (1999) str. 295–323; Južnič, Kostel med poskusi naselitve uskokov, ZČ, 55/5 (2001) str. 35–65; Južnič, Kostel med zadnjimi turškimi vpadi in Zrinjsko-Frankopansko zaroto, ZČ, 58/3–4 (2004) str. 301–336.

Slika 1: Rodovnik Langenmantlov (ARS, Dolski arhiv, fasc. 119, str. 341).

2. Konec Zrinjsko-Frankopanske zarote in kostelski tihotapci

Leta 1664 je po nesrečnem lovu umrl hrvatski ban Nikola Zrinjski. Leta 1670 se je začela Zrinjsko-Frankopanska zarota. Po načrtih naj bi v njej pomembno vlogo odigral brodski župnik Juraj Prpinić. Ta naj bi z 800 zarotniki prodrł čez Kostel na Kranjsko do Kočevja;² tam je gospodaril brat Turjaškega kneza. Knez je bil pravkar odstavljen z dunajskega dvora, zato se je morda zarotnikom zdel primeren za zaveznika.

Kljub pripravam nasprotnikov sta general Josip Herberstein in krajiški stotnik Janez Ernst Paradeiser zavzela Gorski kotar domala brez odpora. Aprila leta 1670 sta svojim vojakom pustila izropati goranske hiše in ljudi. Med mesti se je resno uprl le Brod na Kolpi, kjer so se pod vodstvom župnika Prpinića cel dan branili pred vojaki.³ Herbersteinova vojska pod vodstvom Nikole Erdödyja je končno v naskoku zasedla grad Zrinjskih na Brodu in posekala njegovo posadko. Nato so Brod izropali, tako kot ostale goranske gradove pred njim.⁴

Stotnik Paradeiser je bil med Zrinjsko-Frankopansko zaroto leta 1670–1671 komandant Gorskega kotarja med Brodom na Kolpi in morjem. Paradeiserji so po izvoru Korošci, kjer se omenjajo že leta 1284. V 16. stoletju so se naselili v Tržiču, do konca stoletja pa so si pridobili še Smlednik. Bili so med najpomembnejšimi kranjskimi družinami že od 16. stoletja.⁵ V 17. stoletju so imeli petindvajset gospojev, med njimi Lož od leta 1613 in Mehovo, kjer so

² Gorski kotar, Zbornik, Delnice, 1981, 55; Radoslav Lopašić, *Karlovac, poviest i mjestopis grada i okolice*, Zagreb, 1879, str. 202.

³ Rudolf Strohal, *Uz Lujzinsku cestu*, 1935, Ponatis: Tiskara Rijeka, 1993, str. 172.

⁴ Dragutin Hirc, *Gorski kotar: slike, opisi i putopisi*, Zagreb, 1898. Ponatis: Tiskara Rijeka, 1993, str. 88.

⁵ Majda Smole, *Gračine na nekdanjem Kranjskem*, DZS, Ljubljana, 1982, str. 39.

bili zastavni gospodje od leta 1619. V 18. stoletju so imeli še osem posesti na Kranjskem, konec 18. stoletja pa so izumrli v moški veji. Paradeiserji so bili v 16. stoletju plemiči, v prvi polovici 17. stoletja baroni; zastavni gospod Smlednika Aleksander Paradeiser pa si je pridobil naslov grofa.

Janez Ernst Paradeiser je bil zastavni gospod v Mehovem in lastnik tretjine graščine v Poganjcah od leta 1647 ter gospodstva Preža tik pred smrtjo leta 1688. Ko se je graščina Mehovo podrla, so na njenih razvalinah sezidali Ruperči Vrh. Na novem poslopju je gospodaril J.E. Paradeiser v letih 1641 do 1657, leta 1688 pa je umrl kot poveljnik v Žumberku.⁶

V času Zrinjsko-Frankopanske zarote je bil kostelski graščak Franc Adam baron Langenmantl; njegova boljša polovica je bila Marija Elizabeta rojena pl. Paradeiser,⁷ sestra Janeza Ernsta Paradeiserja. Tako je bil kostelski graščak baron Langenmantl v svaštvo s krajiškim stotnikom Ernestom Paradeiserjem in je gotovo med zaroto podpiral koristi habsburške hiše; njegovim protestantskim prednikom se je pri tem bržkone nekoliko kolcalo. Stotnik Paradeiser je nagrabiljene dragocenosti iz frankopanskih posesti v Novi Kraljevici in Bosiljevu spravil na svakov grad Kostel.⁸

Posesti Petra Zrinjskega so zaplenili vključno z Brodom. Brodsko posestvo je dobil najprej Petrov nečak Adam Zrinjski. Vendar so celo stoletje v letih 1671–1767 Gorski kotar upravljali z dunajskega dvora s pomočjo različnih fevdalnih, vojaških in upravnih struktur.

Po smrti grofa Adama Zrinjskega v boju s Turki pri Slankamenu dne 19. 8. 1691 je naslednje leto Notranjeavstrijska komora kupila brodsko gospodstvo od njegove vdove, rojene grofice Lamberg. Na tej posesti je Komora dosegala letne dobičke do 12.000 forintov.

S koncem Zrinjskega gospodarjenja v jadranskih pristaniščih so nastopile hude težave za kostelske tihotapce. 31. 10. 1680 so v Ljubljani določili višino kontribucije za posamezna gospodstva na Kranjskem. Langenmantlovemu posestvu v Kostelu je bilo določeno 100 fl, petkrat manj kot poldrugo stoletje pozneje.⁹ Dolgovi pri plačevanju te kontribucije so bili popisani v likvidacijskem izvlečku po smrti F. A. Langenmantla leta 1681. V tem času je za nameček leta 1679 in 1680 razsajala še kuga po Dunaju, na Štajerskem, na Koroškem, v Gorici, na Hrvaškem, v Ljubljani in na Kočevskem.¹⁰

18. 3. 1686 so iz Ljubljane poslali dopis o kmetih s posestev Kostel, Poljane in Lož, ki so tihotapili žito na Hrvaško, konje in sol pa nazaj.¹¹

Podobno je 5. 11. 1686 prejemnik iz Broda poslal dopis o podložnikih gospostev Poljane in Kostel, ki so čez Kolpo pri Brodu tihotapili sol proti Metliki.¹² Brod je bil tu omenjen kot carinska izpostava pri Pirčah v Kostelu in ne na nasprotnem bregu reke na Hrvaškem, kjer se je za nekdanje naselje Ribarsko uveljavil naziv Brod na Kolpi do današnjih dni.

8. 11. 1686 je vicedom iz Ljubljane poslal dopis vdovi Mariji Elizabeti Langenmantl, lastnici gospostva Kostel, in knezu Auerspergu, lastniku gospostva Poljane. Tudi to pot je oblastnikom šla v nos sol, ki so jo Kostelci in Poljanci tihotapili v Bakar.¹³ To je obenem doslej najpoznejši evidentirani zapis, ki še omenja Langenmantle kot lastnike Kostela.

⁶ Smole, n.d. 1982, str. 429.

⁷ Janez Vajkard Valvasor, *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*, knjiga XI, Laybach-Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689. 11: 218.

⁸ Emilij Laszowski, *Gorski kotar i Vinodol*, Zagreb, 1923, str. 34; Igor Žic, restavrator v Pomorskom i povijesnom muzeju u Rijeci, sporočilo 10. 1. 1994.

⁹ ARS, Stan.I, fasc.308 a, šk. 537, str. 1664; Smole, n.d., 1982, 234.

¹⁰ August Dimitz, *Geschichte Krains, von der ältesten Zeit bis auf das Jahre 1813*. Laibach, 1876, 4: 56; Boris Golec, Kužne epidemije na Dolenjskem med izročilom in stvarnostjo. *Kronika*. 2001, 49/1–2: 45, 57, 59.

¹¹ ARS, Stan.I, fasc.310, šk.543, str. 201–202.

¹² ARS, Stan.I, fasc.310, šk.544, str. 733.

¹³ ARS, Stan.I, fasc.310, šk.544, str. 745–746.

Poljanci in Kostelci naj bi natovorili sol v Bakru in jo mimo urada na Brodu prenašali čez reko Kolpo. Na ta način so se izogibali plačilu zakonitih pristojbin. Petnajst let po zavrženju Zrinjsko-Frankopanske zarote je Bakar očitno še ostal zanimivo tihotapsko središče; dunajski oblastniki so potrebovali kar nekaj časa za izkoreninjenje donosne in dobro organizirane prepovedane trgovine.

12. 5. 1689 je Daniel Khern(ss), glavni oskrbnik na uradu Brod, poslal poročilo o kostelskem tihotapljenju soli.¹⁴ Zahteval je celo uporabo dolenskega vojaštva, saj vojaki s carinskega urada sami niso mogli ustaviti tihotapljenja blaga po kmetijah, kjer so se tihotapci družili v oborožene tolpe. Celotno območje spodaj ob Kolpi ni več plačevalo pristojbin uradu. Tovorili so sol proti Metliki po hrvaški strani skupaj s Hrvati, ki prav tako niso prav radi plačevali zakonitih dajatev.

Zato je urad na Brodu prosil za kazensko ukrepanje proti upornikom pod Kostelom. Oblast naj bi jih poklicala predse v Ljubljano in jim odmerila vzgojne kazni. Sami vojaki z urada Brod niso mogli nadzirati in kaznovati Kostelcev na njihovih kmetijah, da bi preprečili upiranje gosposki. Kostelci so si baje zaslužili jezo deželne gosposke, saj bi morali prinašati pristojbine za sol oskrbniku na urad.

Nato je brodski uradnik na posebnem listu¹⁵ naštel devet kostelskih »nepridipravov«, ki jih je imel za voditelje tihotapcev. Domače vasi domnevnih grešnikov niso bile zapisane, vendar jih lahko ugotovimo po primerjavi z osem let starejšim likvidacijskim izvlečkom in s krsti med letoma 1702–1719. Razen Zibarjev so bili tam popisani vsi navedeni priimki; med osebami z naštetimi imeni in priimki pa v poznejših zapisih manjkata Martin Grbac in Toma Kajfež, ki ju zato težje lociramo v katero izmed vasi v Kostelu:

Martin Gerwes (Grbac), domnevno z mlina Grbac, zaselka Krkovih,

Martin Gregoriz (Gergorič) z Grbca,

Juri Gregoriz (Gergorič) od Fare,

Andre Lissez (Lisac) od Fare

Tomo Kaifesch,¹⁶

Gaspar Juraj,¹⁷

Jakob Južnič (Juseniz) od Fare,

Jakob Stefantschitsch (Štefančič) od Fare in

Juvan Sibar (Zibar), verjetno iz Deluša na hrvaški strani Kolpe.

Polovica obtoženih je bila od Fare, ki je bila zaradi primerne lege ob glavni cesti in ob Kolpi poldrugo stoletje središče kostelskih tihotapcev. Po legendah naj bi prav tako tihotapili podložniki iz višje ležečih vasi. Pomočniki nameščeni na točkah s pogledom na Kolpo so jih med tihotapljenjem opozarjali na nevarnost zasede s klicanjem njihovih posebej zato izmišljenih imen kot so bila Kozel, Zajec itd. Klicanje imen te vrste namreč ni vzbujalo pozornost biričev.¹⁸ Danes so takšni nadimki res zelo pogosti za hiše v Colnarjih, Vrhu in celo v Novih selih nekoliko višje nad reko Kolpo.

Dvanajst dni pozneje, 24. 5. 1689, je oskrbnik iz Ljubljane poslal daljši dopis deželnemu vicedomu o tihotapstvu v Kostelu.¹⁹ Vicedom je podpisal in s pečatom potrdil sprejem dopisa

¹⁴ ARS, Stan.I, fasc.310, šk. 546, str. 503–505.

¹⁵ ARS, Stan.I, fasc.310, šk. 546, str. 505.

¹⁶ Kajfež, bržkone od Fare ali iz Banje Loke, Petrine, Potoka, Drena, Hriba oziroma Ajblja.

¹⁷ Juraj ni bil zapisan v Likv. izvlečku iz leta 1681 (Liquidations Extrat oder ausstand register uber die von weillandt Herrn Franz Adam Langenmantl, 1681, ARS, Zapuščinski inventar, Lit. L, fasc. XXIX, št. 27, št. 2). Po zapisu v krstni knjigi je postal ponosni očca leta 1704 v trgu Kostel.

¹⁸ Anton Južnič iz Colnarjev, sporočilo, 23. 6. 1995.

¹⁹ ARS, Stan.I, fasc.310, šk.546, str. 507–511.

štiri dni pozneje.²⁰ Poročal je, da je oskrbnik pred dvanajstimi dnevi oddal pismo o kostelskih podložnikih in vojaki na osrednji urad; vojaki so proti tihotapcem ukrepali z orožjem. Vendar so Kostelci še vedno trgovali s soljo proti Metliki po hrvaški strani, saj so vojaki lahko ukrepali le na kranjski strani Kolpe. Pravne razmere niso bile urejene; tako ni bilo mogoče kaznovati kranjskih tihotapcev soli onstran Kolpe na Hrvaškem pod ogrsko krono.

Tihotapci so hitro in zvito spreminjali svoje tovorniške poti. Sol so prenašali na Metliko, prelagali pa so jo mimo mitničarjev na Brodu in v Travi, ki so imeli na voljo premajhno število vojakov. Visoka dvorna pisarna naj bi zato polovico stroškov namenila za odkrivanje tihotapcev soli od Broda in Trave vse do Metlike.

Štiri dni pozneje, dne 28. 5. 1689, je glavni oskrbnik na Brodu Daniel Khern poročal višjemu uradniku Henriku Mateju Schweigerju pl. Lerchenfeldu o vojaškem kaznovanju hudodelcev na njegovem uradu. Henrik Matej Schweiger pl. Lerchenfeld (* 31. 8. 1640; † 1680/81) je bil gospodar Blagovice in Rocina ter kranjski vicedom. 7. 3. 1675 je bil imenovan za tajnika kranjskega deželnega glavarstva in »*Assesor Pratorialium Judicirum*«. Njegov oče z enakim imenom je vodil konjenike pri zatiranju kostelske vstaje leta 1640.²¹ Druga žena Henrika Mateja Schweigerja starejšega, Anna Susana de Trillegh, je umrla 2. 1. 1642.

Khern je poročal o desetini, ki so jo uradno spravljali pri H. M. Schweigerju pl. Lerchenfeldu v Blagovici vsakega štiriindvajsetega v mesecu. Kostelske podložnike so kaznovali zaradi tihotapljenja soli proti Metliki. Visoki dvor na naj bi z vzdrževanjem vojaštva v Metliki preprečil nedovoljen dovoz soli v Metliko, Brod in Travo.

Dne 3. 12. 1696 so objavili znesek reparacij za posamezna gospostva na Dolenjskem. Kostel je bil popisani skupaj s Poljanami in Metliko,²² na posebnem listu dne 14. 12. 1696.²³ Kostelci in Kočevarji so dajali po štiri enote od skupno enainpetdeset enot dajatev na Dolenjskem.²⁴

Dne 17. 5. 1697 je Johann Peer(ssia) z mitnice na Brodu poslal dopis, ki ga je sprejel in podpisal Henrik Matej Schweiger pl. Lerchenfeld v Ljubljani tri dni pozneje.²⁵ Dan poprej so na mitnici ustavili kostelske kmete, ki so vozili vino za graščaka barona Androcho. Vojaštvo jih je pobaralo po plačilu mitnine. V odsotnosti barona Androche so tovarniki zahtevali prosto pot skozi mitnico na osnovi dovoljenj, ki naj bi jih imeli že prejšnji graščaki Langenmantli.

Dne 20. 5. 1697 je Henrik Matej Schweiger pl. Lerchenfeld iz Ljubljane opisal iste probleme deželnemu glavarju.²⁶ Povzel je tri dni starejši dopis carinika o kostelskih podložnikih, ki so baje kar po nalogu barona Androcha tihotapili velike količine žita, vina, olja in živine mimo mitnice. Že devet dni jim oskrbnik ni dovolil prepeljati vina preko mitnice. Baron Androcha je utemeljil svojo pritožbo na dokumentu svojega predhodnika barona Langenmantla. Seveda bi na tak način močno pospešili tihotapstvo kostelskih podložnikov, ki bi svoje blago prosto vozili skozi mitnico na Brodu; ne le svojo pijačo, temveč celo žito, živino, olje in vino brez plačila predpisane četrtine vina mitnine. Zato jim prost prehod ni bil dopuščen.

Pet dni pozneje, dne 25. 5. 1697, so v Ljubljani izdali odlok Henrika Mateja Schweigerja pl. Lerchenfelda na osnovi ukaza glavnega oskrbnika mitnice na Brodu glede tihotapstva

²⁰ 28. 5. 1689 (ARS, Stan.I, fasc.310, šk.546, str. 514). Dopis omenja še zidarja Marka Gergvenikcha, domnevno Gergoriča, ki je dobil 40 fl poravnave in še nadaljnjih 40 fl za ureditev, skupno 80 fl.

²¹ ARS, Stan.I, fasc.310, šk.546, str. 515, 518 in 520; Rastko Švajgar, sporočilo 30. 3. 1995; Smole, n.d. 1982, 126.

²² ARS, Stan.I, fasc.312, šk.555, str. 1391 in 1393.

²³ ARS, Stan.I, fasc.312, šk.555, str. 1472.

²⁴ ARS, Stan.I, fasc.312, šk.555, str. 1679.

²⁵ ARS, Stan.I, fasc.312 a, šk.556, str. 785–788.

²⁶ ARS, Stan.I, fasc.312 a, šk.556, str. 791–793 in 796.

devetih tovorov inozemnega vina za barona Androcho. Tihotapljenje živil iz tujine seveda ni bilo dovoljeno,²⁷ ne glede na gotovo spoštovanja vredno in upravičeno baronovo žejo.

Vzporedno z zatiranjem tihotapstva se je promet postopoma izboljševal. Med letoma 1698–1699 so na Brodu zgradili kamniti most čez Kolpo; njegovi temelji so še danes vidni nedaleč od mostu, ki povezuje oba brega reke. Ceno gradnje so znižali s sekanjem v graščinskih gozdovih, kamenje pa so pripeljali podložniki za tlako.

V tem času se je v Bakru razvila celo trgovina s turškimi ujetniki. Na Reki so zahtevali ustanovitev višjega urada in nastavitev dodatnih paznikov na mitnici. Vendar ljudi niso mogli odtegniti z Broda ali Trave, kjer so imeli le dva korporala, devet podružničnih uradnikov in dva objezdnika.²⁸ Carinski uradi so postajali vedno bolj vplivni; zlati dobi kostelskih tihotapcev je odzvonilo.

3. Zapuščinski inventar Ane Secunde Langenmantl iz leta 1677²⁹

V času zadnjih velikih podvigov kostelskih tihotapcev je umrla Ana Secunda, žena Franca Adama; pokopali so jo štiri leta pred njenim sinom Francom Adamom mlajšim, baronom Langenmantlom. Po smrti Franca Adama mlajšega leta 1681 je v Kostelu nekaj let gospodarila njegova vdova.³⁰

Popis zapuščine Ane Secunde Langenmantl je 21. 12. 1677 opravil Rudolf Paradeiser. Strani deset in enajst zapuščinskega inventarja sta ostali prazni, čeravno sta paginirani. Zapuščinski inventar so končali na straneh devet in dvanajst z zapisom deželnega upravitelja dne 21. 1. 1677.

Ob Ani Secundi je bil v zapuščini omenjen še Franc Adam Langenmantl brez navedbe baronstva. Le-ta naj bi prijazno in prijateljsko sprejel grofa Lamberga, svojega pastorka in dediča.

Grofi Lambergi so bili ena najbolj razširjenih rodovin na Kranjskem. Od 15. stoletja dalje so gospodovali na gradu Gutenberg, pozneje pridruženemu posesti Kamen pri Begunjah. Tam so imeli celo družinsko grobnico. Sredi 16. stoletja so si Lambergi pridobili baronski naslov. Lastniki Kostela so bili trinajst let. Zadnji dokument zapuščine Ane Secunde Langenmantl je bil datiran 13. 1. 1678. Obravnava inventar Ane Secunde Langenmantlove, ki ga je ob strani podpisal Eberhard Leopold grof Blagaj († 31. 3. 1680). Blagaj je bil lastnik graščin Boštanj pri Žalni od leta 1652 in Zavrh v Spodnji Slivnici pri Grosupljem od leta 1668. Blagaji so na Kranjsko pobegnili pred Turki, ki so jim v 16. stoletju odvzeli posestva v Bosni. Pozneje so nakupili več posestev na Kranjskem. Družina je ostala brez moških dedičev v začetku 20. stoletja. Grof Blagaj je bil do leta 1649 graščak v Podsmreki. Njegovi sorodniki so bili zakupniki kočevskega gospostva: leta 1547 Franc ter sin z enakim imenom in leta 1619 Nikolaj. Za Ursiniji grofi Blagaji so gospodarji Kočevske postali Khisl (Kisli) v letih 1619 do 1641; leta 1623 so bili povzdignjeni v grofe s pridevkom »Kočevski«. Od leta 1641 dalje je bilo kočevsko gospostvo last grofov, nato knezov Turjaških (Auerspergov), ki so bili po 2. svetovni vojni razlašeni. Lastniki kočevskega gospostva so bili do leta 1418 Orten-

²⁷ ARS, Stan.I, fasc.312 a, š.k.556, str. 783–788.

²⁸ Georg Widmer, Georg, Bausteine zur Geschichte des Gottscheerländchens, *G.Kal*, 1934, str. 54; Landesregierungsarchiv Graz, 1698–X–36, fol.58 in 25.

²⁹ *Inventarium uber weillandt der Wohlgebornen Frauen Anna Secunda Langenmantlin freise hinterlassenen verlassenschaft* (ARS, Zap.inv. Lit.L.fasc.XXIX, št. 25). Popisano 21. 12. 1677.

³⁰ Branko Reisp, *Grad Kostel*, Obzorja, Maribor, 1990, str. 20.

buržani, do leta 1456 pa grofi Celjski. Habsburžani so imeli v letih 1457–1619 v lasti Kočevje, v letih 1457–1620 pa Kostel.

V času gospodarjenja Langenmantlov v Kostelu so Ursini grofi Blagaji leta 1619 prodali svoje pravice do Kočevske. Ursiniji grofi Blagaji so bili le habsburški najemniki in so zato potrebovali cesarsko dovoljenje za prodajo pravic do posesti.³¹ Tako so bili sosedi Langenmantlov na osilniški, kočevarski in poljanski strani najprej Blagaji grofi Ursini kot zastavni gospodje, nato Khisl in od leta 1641 Turjačani. Na hrvaški (goranski) strani so bili sosedje Langenmantlov sprva Frankopani knezi Krški, fevdalni gospodarji Broda na Kolpi in Brod Moravic v letih (1193) do 1577. Od leta 1577 do leta 1670 so jih nadomestili knezi Zrinjski. V letih 1670–1692 je obe posesti upravljala Brodska Kurija, v letih 1692–1727 avstrijska komora, v letih 1727–1766 grof Rajmund Perlas, v letih 1766–1872 grof Teodor Batthyany in v letih 1872–1945 kneginja Viktorija Thurn-Taxis ter njeni nasledniki.

Tako so bili Kostelci dolga stoletja slovenski žep med nemško govorečimi Kočevjarji in Hrvati onstran Kolpe. V tem nenavadnem žepu pa se je nekaterim prav lepo godilo. Tako je graščakinja Ana Secunda dala nekaj nase in se je znala prav lepo obleči. Zapustila je skupno enajst kril.³² Žal ni zapustila prav veliko denarja, le krono 46 krajcarjev 2 denariča. Bogatejše je bilo njeno okrasje, s katerim se je lepšala v grajskih sobanah in ob številnih družabnih obiskih. Imela je srebrni pas prešit z dvanajstimi spoji. Posebnost je bil njen srebrni pas s pozlačenimi členi; kose je lahko razstavila ali pa jih je uporabila za okras rok. Pas je štel skupaj devetnajst členov. Še lepša je bila zlata verižica s 643 čisto majhnimi sestavnimi členi ali pa lovska pozlačena lanena jahalna oprema s petimi ženskimi večernimi oblekami spravljenimi v posodi. (str. 2) Baronica je imela tri enake navadne srebrne in zlate avbe za nošenje in dve francoski avbi iz črne tkanine z lasasto površino, ena od obeh s trakovi. Pri roki je bila še ena bela avba iz sukna z belimi trakovi, trije različni črni ovratniki, dva tiskana obšitka, iz uporabnega sukna, tkanina iz starega damasta, druga iz črnega žameta in štiri gotove suknje iz črne tkanine z lasasto plišasto površino. Na bujno pričesko si je rada poveznila črni klobuk s črnim ščitnikom ali pa kateri od dveh drugih klobukov; ni pa posebno čislala stari klobuk, ki ga je potomcem zapustila že nekoliko strohnelega. (str. 3) Imela je zavihano ob strani črno krilo iz petih delov. Starinsko ogrnjeno krilo, enkrat zoženo z belim krojem, drugič z belim in s samo žimo, obšito ob strani z devetimi pasovi. Krilo srebrne barve. Francoska obleka s krilom narejenim iz žameta z volani, obšitim s petimi pasovi, počrnjenimi ob strani. Črno francosko obleko s kapuco. Lovsko krzno podloženo s srebrom z majhnimi posrebrenimi resami iz kož drobnice in z odličnim predpasnikom. Ženski plašč podložen s črnim žametom in s črno kožuhovino. (str. 4) Hrvaški ženski krzneni plašč s kapico pri strani obšit s srebrom. Žametni plašč s pozlato. Irhasto krzno, na veliko obšito z zlatom in s strohnelo podlogo. Drugo majhno, z zelo zarezanim blagom ob strani. Nadalje črno, pri strani povsem obšito s klekljanjem. Enako črno starinsko iz črne kamelje kože. Nadalje belo kot zgoraj, malo obšito. Štirje srebrni životci, obdani s črno svileno čipko. (str. 5) Drugi modre barve, obšit s klekljanjem modre barve, z eno srebrno zaponko »baba in dedec«. Čepica, obšita z zlatom in srebrom. Štiri čepice iz enakega blaga obšita z belim krojem. Črno blago obšito pri strani in drugo iz črnega Kadiza. Nadalje eno iz belega priročnega blaga, obšito s črnim krojem. Košata kamižola. Par starih svilenih nogavic. Par drugih starih nogavic. Dve francoski namizni čepici (str. 7) Par zlatih zapestnic. Dva prstana, prvi z devetimi rubini, drugi z vdelanim diamantom

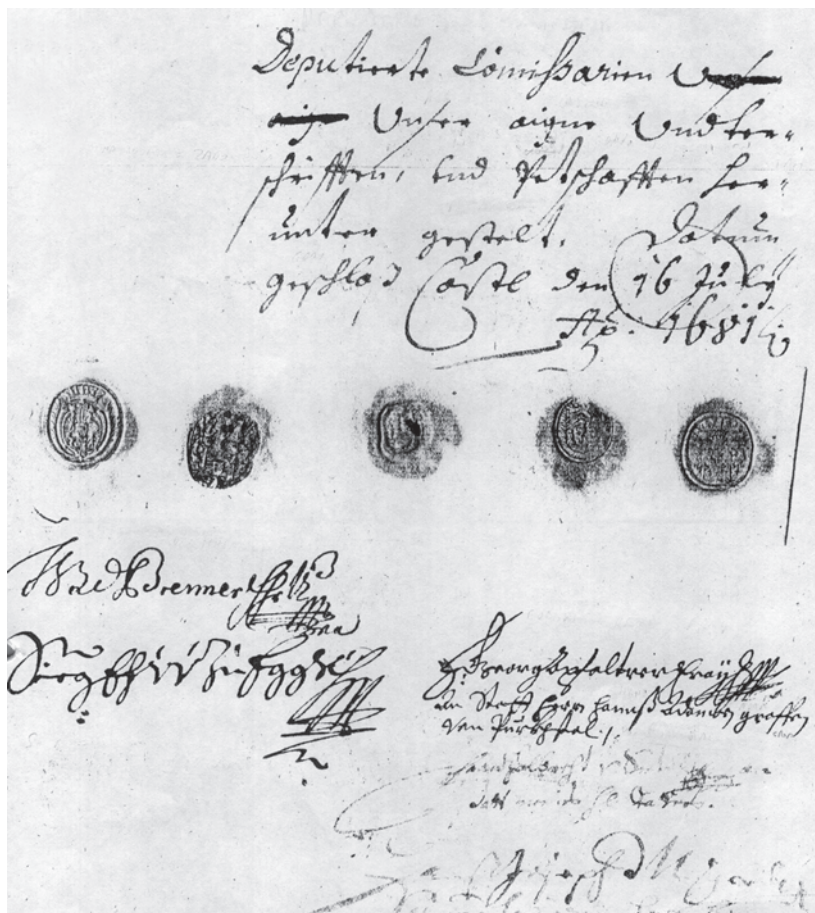
³¹ Anton Burić, *Povijesna antroponimija Gorskog kotara u Hrvatskoj. Goranska prezimena kroz povijest*. Rijeka: Društvo za zaštitu prirodne kulturne in povijesne baštine Gorskog Kotara, 1979, str. 33; Smole, n.d., 1982, str. 180, 98.

³² Marija Makarovič Marija in Eva Lenassi, *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi, Četrtri zvezek, Kostel*, Ljubljana, 1989, str. 49; Inventarium, 1677, str. 1.

v obliki romba. Ženska svetilka. Srebrna in pozlačena skledica. Srebrni pozlačeni sod za sladkor.

Graščakinja seveda ni varčevala pri oblekah: prav rada si je oblekla črno kombinirano krilo, pri strani sedemkrat črno obšito. Včasih si je nadela črno kombinirano krilo in jopič, obšit s srebrnimi in zlatimi ponikljanimi okrasi. Morda se ji je še bolj prilegalo kombinirano krilo vijolične barve, petkrat obšito z gladkimi kroji. Ni pogrešala niti krila iz kamelje kože srebrne barve, sedemkrat obšitega s črnimi povezami, ki so jo naredile še posebno lepo.

Zelo rada je uporabljala oblačila iz lanu: dve suknji iz nemškega platna, dvajset suknj iz domačega platna, tri pare črtkanih košatih pentelj. Na bogato pričesko si je včasih poveznila katerega od štirinajstih polcilindrov z Nemškega ali štirih iz domačega platna. Pri roki so bili še trije pari klobukov iz nemškega platna z belimi povezami spodaj in petkrat potiskano krilo iz domačega blaga. Še dva krila iz domačega platna, zadelanega z žal že zarjavelo mrežo. Pri roki je bil še par srajc iz nemškega platna; svoje lepše čase pa so še preživeli štirje pari platnenih zmečkanih in slabih nogavic ter deset navadnih srajc. V lepih oblačilih se je naša dama Ana Sekudca udeleževala družabnih dogodkov, še posebej ob lovu po kočevskih, Hrvaških in seveda predvsem kostelskih gozdovih.

Slika 2: Zadnja stran Langenmantlovega zapuščinskega inventarja iz leta 1681 s pečati in podpisi (AS Zap.inv, lit.L, fasc.XXIX, št.27/1, stran 90).

4. Zapuščinski inventar barona Franca Adama Langenmantla iz leta 1681³³

Štiri leta po Ani Secundi je umrl še njen sin, prizadet od vsega hudega, kar ga je doletelo med uporom nevhvaležnih podložnikov. Njegova zapuščina je bila za sorazmerno odročni Kostel prav tako izjemno bogata. Seveda v njej najdemo med potrebščinami poslovnega človeka tedanjih dni polno zanimivih dokumentov, ki smo jih pogrešali v zapuščini njegove matere.

Osem strani dolg popis ženskih oblek in okrasja Ane Secunde z dne 21. 12. 1677 vsebuje enainšestdeset različnih predmetov s skupno 127 kosi. Leta 1681 je njen sin Franc Adam zapustil šest zlatih prstanov in deset kosov srebrnega nakita in posod.³⁴ Vsekakor zavidanja vredna premožna družina.

Med izkopavanji na gradu Kostel so našli nekaj novcev iz Langenmantlove dobe, predvsem dne 17. 8. 2000 izkopani severno nemški groš s sredine 17. stoletja in dne 21. 8. 2000 najdene štiri beneške solde iz časa doža Giovannija Pesara;³⁵ le-ta je zavladal 29. 3. 1658, vendar je že naslednje leto umrl. Poleg 860 gld je Franc Adam Langenmantl zapustil več zlatih in srebrnih dragotin, predvsem prstanov ter okrašeno solnico. V zapuščini je bilo osemindeset dokumentov. V letih 1647, 1649, 1661, dvakrat leta 1675 ter leta 1679 so dokumentirane poravnave za gospostvo Kostel, večinoma med sorodniki Langenmantli (dokumenta št. 2 in 3).³⁶

Graščak je hranil lepo in dragoceno zbirko prstanov. Imel je gosposke pečatne prstane iz masivnega srebra in drugi zlati pečatnik s podobo (str. 7), ki je bila prav tako na prstanu iz jekla. Za posebne priložnosti je bil tu zlati zahvalni prstan s členi; ali pa zlati, črno zastekljeni prstan s tremi diamanti. Rad je nosil še prstan iz bele pločevine, pobarvan zeleno in rdeče. Morda je prav del Langenmantlove zapuščine okrasni kamen za prstan iz svetlomodre zelene paste, ki so ga 19. 8. 2000 našli v tanki plasti na tleh kleti vzhodnega trakta gradu.³⁷

Naš graščak se ni branil niti srebrnine; imel je zelo velik srebrni kotel za vsakdanjo rabo in še drugega manjšega. Uporabljal je tudi srebrni in pozlačeni (str. 8) kotel ter pozlačeni nož. Tu je bila še dokaj velika pocinkana in pozlačena srebrna solnica; ob njej druge tri, povsem pozlačene. Sol je imel seveda rad; pri okusu se pač ni poznalo, da so mu beli zaklad prinašali podložniki po krivih tihotapskih poteh.

Daljši zapis je obravnaval diplomu Ferdinanda III. z dne 4. 1. 1653, na kratko pa so popisali osemindeset listin iz Langenmantlovega družinskega arhiva:³⁸

1. Nakup gospostva Kostel od cesarja Ferdinanda II. dne 15. 11. 1620. Kupnina ni bila zapisana.
- 2–3. Poravnava za graščino z dne 27. 8. 1647 za 1000 fl v srebru, z dokumenti podpisanimi dne 21. 8. 1649, 3. 10. 1661, 30. 4. 1675, 7. 5. 1675 ter 10. 8. 1679. Prve dve omenjata sestri barona Franca Adama: Ano Marijo Langenmantl ter opatinjo Agato.
4. dokončna pogodba za Kostel z dne 5. 9. 1665.

³³ Inventarium uber weillandt dess Wollgeborenen Herrn Herrn Franz Adam Langenmantl (ARS Zap.inv, lit.L, fasc.XXIX, št.27/1). Popisano 16. 7. 1681 po smrti Franca Adama barona Langenmantla, ki je zapustil mladoletne dediče (Žvanut, 1994, 186). Oblačilni del zapuščine je obravnavala Makarovič (1989, 49).

³⁴ ARS, Zap.inv. lit.L, fasc.XXIX, št. 25 (1677) in št. 27/1 (1681).

³⁵ Tomislav Kajfež, *Preliminarno poročilo o arheološkem izkopavanju na gradu Kostel*, September 2000, str. 4–5.

³⁶ Inventarium, n.d., str. 7 in 8.

³⁷ Kajfež, n.d., str. 4.

³⁸ Inventarium, n.d., str. 8–37.

5. pogodba med gospodi Kadiolivičem in Georgom Gusićem ter Francom Adamom Langenmantlom glede 700 fl dediščine od njihovih kmetij. Dokument je bil izdan dne 21. 7. 1661 skupaj z izvlečkom urbarja, potrdili in zadolžnicami.
6. Pogodba med vicedomom Francom Adamom Ursinijem grofom Blagajem in Francom Adamom Langenmantlom. F. A. Blagaj je bil od leta 1680 do smrti leta 1716 graščak v Boštanju pri Žalni, jugovzhodno od Grosuplja s podružnično cerkvijo podložno Stični.³⁹ Bil je potomec nekdanjih zakupnikov gospostva Kočevje. Dokument je obravnaval tri hube, ki jih je na gospostvu Boštanj (Weissenstein) kupil Langenmantl in so bile Blagaju prepuščene po urbarju. Langenmantli so imeli poleg Thurna pod Brezovico še druge posesti na tem območju. Dokument je bil datiran 5. 9. 1680 in ni bil povezan s Kostelom in kmetijami Žlebe in Grglji ob meji z gospostvom Poljane, ki so bile prav tako zapisane v likvidacijskem izvlečku za leto 1681 kot lastnina Langenmantlov.
7. Pogodba med Petrom Zrinjskim in F. A. Langenmantlom za 400 dukatov z dne 16. 12. 1657
8. Poravnava z dne 4. 5. 1668 med Georgom Sigfridom pl. Lambergom, Marijo Mariolo Mardoni, rojeno pl. Spaugstein, Jurićem, Ludwigom Galenom, Holstom Semeničem z Vipavskega, Marijo Salomo pl. Riessig, rojeno pl. Langenmantl in Ano Katrarino Zrinjski pl. Lamberg, rojeno Raubar. Še pogodba med gospema Raubar in Langenmantl z dne 9. 1. 1663 in 6. 1. 1669. Jurić je bil morda potomec Sigmunda Jurića, zakupnika Kostela leta 1494.
9. Pogodba med F. A. Langenmantlom, Hansom Wilhelmom Langenmantlom in Marijo Salomo, rojeno Langenmantl, ženo Krištofa pl. Reissiga, za Thurn pod Brestanico iz leta 1641.⁴⁰
10. Poravnava med F. A. Langenmantlom in pl. Gradezom glede dednih kmetij, podpisana dne 20. 4. 1673.
11. Dopis F. A. Langenmantla Sigfridu Valentinu pl. Lichtenbergu glede posvojitve Langenmantlovega pastorka in s tem povezanih dohodkov. Datiran 22. 3. 1664.
12. Zavoj papirjev F. A. Langenmantla, ki se nanašajo na 400 fl transakcij.
13. Odpoved gospe Lingus od F. A. Langenmantla v korist Hansa Wilfreda Langenmantla z dne 15. 3. 1657.
14. Zadolžnica F. A. Langenmantla z dne 16. 9. 1650 za znesek 170 fl.
15. Odpoved Hansa Wilfreda Langenmantla datirana dne 12. 9. 1635. Gotovo se je nanašala na njegove pravice do graščine Kostel.
16. Zavoj dokumentov Ane Marije glede 8 fl 26 kr posojila F. A. Langenmantla.
17. Zavoj Langenmantlovih računov.
18. Ukaz za F. A. Langenmantla z dne 4. 2. 1679 glede ureditve hlevov pri mitnici Brod na Avžlaku. Tam je zagotavljal oskrbo in menjavo spočitih konj za poštno sle.
19. Zavoj katedralnih aktov o izvrševanju vojnih nalog.
20. Paket registrov.
21. Paket poslanih pisem.
22. Paket zadolžnic in drugih pisem.
23. Veliki paket s tremi svežnji o ugotovljenih puntarskih nemirih kostelskih podložnikov. Dokumenti so se gotovo nanašali na upor iz leta 1679; zato je prav škoda, da danes niso več na voljo.

³⁹ Mlinarič, 1995, str. 842.

⁴⁰ Smole, n.d. 1982, str. 499.

24. Seznam kostelskih potrdil uradnih računov za gozdne jase trške občine ter za pobotnice mlinov pripadajočih gospostvu, katere je F. A. Langenmantl kot uživalec zapustil svojemu posinovljencu grofu G. S. Lambergu dne 1. 2. 1673. Popis vojakov celotne Marke nastanjenih pri F. A. Langenmantlu, Lambergu, Lichenwaldu ter Langenmantlovem pastorku grofu Georgu Sigfridu pl. Lambergu, podpisan dne 1. 2. 1673.
25. Nekateri podložniki kočevskega kneza Janeza Vajkarda Auersperga (* 1615; † 1677) so ob prehodu skozi mitnico zagrešili nasilje nad lastnikom Kostela F. A. Langenmantlom. Na mitnici bi Langenmantlu morali oddati polovico, oddali pa so le tretjino mitnine. J. V. Auersperg je postal državni knez leta 1653; leta 1669 je bil nemilostno odpuščen s cesarskega dvora, 28. 4. 1673 pa je po bratu podedoval gospostvo Kočevje.⁴¹ Tako je bil šele od nedavna Langenmantlov sosed; kot mogočen svetovljanski gospod je prav nerad upošteval Langenmantlove zahteve.
26. Paket aktov F. A. Langenmantla o zapuščini njegove prve soproge.
27. Pogodba med F. A. Langenmantlom in trgovcem Adamom Schoslerjem glede zalog na gradu Kostel in pobotnice.
28. Poravnava med F. A. Langenmantlom in gospo Elisabeto Hocfni zaradi dolgov gospostva Kostel pri Janezu Sigfridu Paufergerju in zaradi zalog, datirano 10. 10. 1663.
29. Paket poslanic.
30. Pogodba z dne 5. 3. 1649.
31. Dve pobotnici o interesih gospodične Marije Margarite grofice pl. Lamberg z dne 20. 1. 1680 in 25. 3. 1681. Vsebujejo, poleg drugih dveh pisem, še zadnjo voljo Katarine, zapisano v letih 1779 in 1780. Gre za manj kot štiri mesece star dokument, ki kaže udeležbo grofov Lambergov pri upravljanju Kostela že pred letom 1681.
32. Dne 22. 7. 1673 lastnoročno zapisan osnutek zapuščine gospe Ane Secunde Langenmantl sorodnice pl. Lambergov, rojene pl. Reiseig. Shranjen je bil poleg drugega testamenta, datiranega dne 14. 9. 1664. Gospa Langenmantlova je na osnovi ženitnega pisma svojim dedičem zapustila v Kostelu nameščene dobrine.
Popisali so še pobotnico bratovščine »večnega Rozekrajca« iz Ljubljane; nanašala se je na gospoda barona Franca Adama Langenmantla v znesku 20 fl, datirana pa je bila dne 22. 4. 1681. Rožni križarji so bili člani tajne religiozno-mistične organizacije v 17. in 18. stoletju na Nemškem, v Rusiji, na Nizozemskem in očitno celo na Kranjskem. Organizacija je bila imenovana po legendarnem ustanovitelju Rosenkreutzu, ki naj bi živel dve ali tri stoletji prej, oziroma po roži v križu kot znaku organizacije.
33. Potrdilo gospe Langenmantl, rojene pl. Reiseig, za stvari sprejete od Georga Sigfrida pl. Lamberga; datirano 28. 12. 1677.
34. Paket aktov gospe Langenmantl, rojene pl. Reissig.
35. Pregled pologov grofa Georga Sigfrida pl. Lamberga ob pobotnici njegovega očima F. A. Langenmantla glede zadolžnice njegove žene za 4000 fl njegovega denarja; ob originalnem poročnem pismu, datiranjem dne 8. 2. 1668.
36. Zadolžnica grofa Sigmunda pl. Gallenberga zaradi mlajšega grofa pl. Lamberga o pravicah uporabe Langenmantlove lastnine, datirano 6. 4. 1673.
37. Poravnava med prejemnikom dediščine Kostel grofom Georgom Sigfridom pl. Lambergom in njegovim očimom F. A. Langenmantlom, datirano 26. 2. 1678.
38. Druga poravnava med Ano Secundo Langenmantl in F. A. Langenmantlom zaradi dediščine pastorka Georga Sigfrida pl. Lamberga, datirano 1. 1. 1664.

⁴¹ Simonič, 1939, str. 124.

Preglednica 1: Sedemindvajset knjig v zapuščini Franca Adama Langenmantla leta 1681.⁴²

Avtor	Naslov	Jezik	Format
1. Johan Friedrich, saški vojvoda	Stara zaveza	n	4
2. Nikolaj Fall	Računska knjiga	n	4
3. dr. Johann Baltazar Scruppis	Spisi	n	8
4. Didoci Apolephem (Zennach, Jacob)	<i>Anhang des ersten Theils Historischer Erquickstunden darinnen begriffen eine kurtze summarische Beschreibung aller Regenten, Monarchen, Konigen und Keysern, Johan Börner, Leipzig, 1614; Ponatis: Grosse, Leipzig, 1628</i>	n	8
5. Hugo Favolius (* 1523; † 1585)	<i>Theatri orbis terrarum enchiridion, minoribus tabulis per Philippum Gallaeum exaratum: et carmine heroico, ex variis geographis & poetis collecto. Philip Galle (izdajatelj, * 1537; † 1612); Christophe Plantin (tiskar, † 1589), Antwerp, 1585.</i>	l	8
6. Cicero; Paul Mantis (* 1512; † 1574)	<i>Epistolae ad Atticum, ad M. Brutum, ad Quintum fratrem, Aldi, Venetiis, 1540.</i>	l	8
7. Jean Baptista Manzini	Nagovori	f	8
8. Gulio Cesare Recupito (* 1581; † 1647)	<i>Aviso dell' incendio de Vesuvio</i> , Egidio Longo, Napoli, 1635.	i	8
9. Adriano Politi	<i>Dittionario Toscano</i> , Baba, Venetia, 1629. Ponatis: Barezzi, Venetia, 1640, 1655.	i	8
10. Pietro Messia	Zbirka različnih lekcij	i	8
11. Daniel Bartoli	Zadovoljstvo v revščini	l	8
12. Georgis Lauterbacher	Računska knjiga	n	In folio
13. Aigidis Struzis	Hišna postila	n	4
14. Sebastian Münster († 1552)	<i>Cosmographia, das ist: Beschreibung der gantzen Welt</i> , Henricipetrina, Basilea, 1628.	n	In folio
15. Francesco Fernando Alfieri	<i>La scherma</i> . Padova, 1640.	i	8
16.	Dnevnik	n	In folio
17. Münster, n.d.		n	In folio
18. Alfonso di Villegas	Razprave o evangeliju	i	4
19. Francesco Sansovino (* 1521; † 1586), grof Maiolino Bisaccioni (* 1582; † 1663)	<i>Historia universale dell'origine guerre, et imperio de Turchi</i> . Combi, Venetia, 1654.	i	4
20. Cesar Mark Avrelij (* 121; † 180).		l	4
21. Petri Dasipodis (Dasypodius)	Latinsko-nemški slovar (1591)		8
22. Stara zgodovinska in astrološka knjiga	Brez naslova	n	4
23.	Življenja in dejstva o otomanskih cesarjih	i	4
24.	Molitvenik	n	8
25. Dalmatin (domnevni avtor)	Slovenska Biblija	S	In folio
26.	Poslanica o zlatu		
27.	Stara arhivska knjiga		

39. Zadolžnica grofa Geoga Sigfrida pl. Lamberga, ki bremeni Langenmantla ob posvojitvi sina. Ob omembi Krištofa Langenmantla, datirano 14. 9. 1664; poravnava datirana 8. 4. 1673.

40. Paket poslanic grofa Geoga Sigfrida pl. Lamberga za Langenmantla in druge.

41. Odlok o triletnem pooblastilu za 6 fl 5,3 kr letnih dotacij, datirano 17. 5. 1679.

42. Varščina Petra Eliosiča, Toma Ožaniča, Martina Jurkoviča in Juana Frose pri graščaku Langenmantlu zaradi njihove nesrečne nepokorščine, datirano 17. 10. 1674.

43. Langenmantlova pobotnica za sprejetih 24 fl z dne 1. 5. 1657, datirano 11. 8. 1657.

⁴² ARS, Zap. inv. lit. L, fasc. XXIX, št. 27/1, str. 37–40.

44. Popis treh pošilk obresti od glavnice 3711 fl, ki jih je Aleksander Corrini iz glavnega mesta Ljubljane poslal Eleonori Langenmantl, datirano 25. 9. 1674.
45. Veliki paket z odpustki. Glede na to, da so luterani ostro nasprotovali odpustkom, so potomci nekdanjih protestantov Langenmantlov celo v tem oziru sprejeli katoliški nauk.
46. Veliki paket s tremi svežnji.
47. Veliki paket z nekaterimi odposlanimi pismi.
48. Enaintrideset nedokončanih pisem gospoda Langenmantla o podarjenem in pridobljenem imetju.

Med dokumenti ni bilo ničesar izrecno zapisanega o zaplenjenih Frankopanskih zakladih, ki naj bi jih Johan Ernst Paradeiser domnevno prepeljal svojemu svaku Langenmantlu na grad Kostel leta 1671, deset let pred zapisom zapuščinskega inventarja. Seveda pa so nekatere od popisanih dobrin lahko nekoč pripadale Frankopanom.

Langenmantli so še leta 1681 hranili protestantske knjige, čeravno so se moral že njihovi predniki luteranstvu odreči. Med njimi so bile nemška in slovenska biblija, hišna postila in razprava o evangeliju. Langenmantl žal ni imel Spangenbergove postile, ki jo je Janež Weixler prevajal na kostelskem gradu do leta 1563 po naročilu Matije Klombnerja, nekdanjega pisarja deželnih stanov.⁴³

Poleg vojvode saškega, Cicerona, Jeana Baptisteja Manzinija (* 1599; † 1664), klasičnega filologa Pietra Messie (Pedro Mexiá, * 1496? Sevilla; † 1552?), Daniella Bartolija (Daniel Bartolis, * 12. 2. 1608 Ferrara; SJ 1623 Rim; † 13. 1. 1685 Rim),⁴⁴ Dalmatina, Alfonsa de Villegasa (Alonso, † 1534), Marka Avrelija in Petra Dasypodiusa (Hasenfranz, * okoli 1494 Frauenfeld; † 28. 2. 1559 Strassburg),⁴⁵ je Langenmantl nabavljal tudi knjige manj znanih avtorjev. Villegas je objavil številne knjige o življenju Marije, Jezusa in svetnikov, ki so jih ponatiskovali še poldrugo stoletje po njegovi smrti in so bile zelo priljubljene v Langenmantlovi dobi; vse so bila bogoslovnega značaja s številnimi citati prerokov.⁴⁶ Beneški izdaji Mexiá in Villegasa hrani danes NUK v Ljubljani. NUKov izvod Mexiájeve knjige je bil, po ekslibrisu sodeč, nekoč last (Henrika) Mateja Schweigerja (pl. Lerchenfelda), graščaka na Blagovici, Rocinu in v Črnomlju; mož je imel očitno enak okus kot naš Langenmantl. Schweigerjeva knjiga je vezana v rjavo usnje; sprednje platnice, hrbet in zadnje platnice so povezani s po petimi usnjenimi trakovi, medtem ko je pet trakov za zapiranje knjige žal uničil neizprosni zob časa. Knjiga je ponujala številne podatke iz Plutarhovih pisem, spisov italijanske družine Sforza in zemljepisne podatke o daljnih krajih kot so Borneo, Nikaragva, Antiohia ali Kanarski otoki.⁴⁷

Dasypodius je bil humanist in prijatelj Ulricha Zwinglija (* 1. 1. 1484; † 11. 10. 1531). Dasypodius je bil sprva kaplan in pridigar v domačem Frauenfeldu, nato pa šolnik in končno

⁴³ Legiša, 1956, 224; Žagar, 1983, 145.

⁴⁴ Daniello Bartoli, *La poverta contenta. Descritta e dedicate a' Ricchi non mai contenti*. In Venetia: Per Li Baba, 1659 (NUK-4957).

⁴⁵ Legiša, 1956, 303, Pogačnik, 1968, 192. Peter Dasypodius, *Dictionarium latino germanicum, et vice versa germanocolatinum, ex optimis latinae linguae scriptoribus concinnatum: cui accesserunt nomina virorum, mulierum, locorum & amnium in Germania, aliorumque multorum, ut plantarum, herbarum, arborum, fornesium loquendi modi atque vocabula, &c. Quae tamen singula sub litera sua initiali facile reperientur*, Argentorati: excudebat Theodosius Rihelius, po 1592 (NUK-R 5954); 1565 (NUK-35783); 1537 (NUK-6063).

⁴⁶ Alfonso de Villegas, *Nuovo Leggendaro della vita di Maria Vergina immacolata madre di Dio*. In Venetia: Presso Benetto Miloco, 1675. (NUK- 21707), str. 465.

⁴⁷ Pedro Mexiá, Mambrino da Fabrino, *La selva di varia lettione*, Venetia: Per Michele Tramezzino, 1544, 312 dvojnih strani, 16 cm. Ponatis: Pietro Messia, *Della selva di varia Lettione di Pietro Messia parti cinque. Nelle quail sono utili cose, dotti ammeastramenti, e varii discorsi appartenenti, cosi alle scientie, com alle historie de gli huomini e de gli animali*. Venetia: Appresso N. Bevilacqua, 1560, 438 strani 8° (NUK-21387), str. 404.

dekan v Strassburgu. Njegov latinsko-nemški slovar je do leta 1600 doživel kar 26 izdaj; Langenmantli so znali dobro kupiti, nakupu pa je botrovala še protestantska vera prednikov Franca Adama Langenmantla. V NUKu ohranjeni izvod na 487 straneh 10x13 cm iz leta 1537 nima ekslibrisa. Drugi NUKov ponatis iz leta 1565 nima paginiranih strani; na obeh lesenih platnicah sta ostanka po dveh kovinskih nosilcev zaponk za zapiranje ali celo zaklepanje danes že zelo izrabljene knjige.

Bartoli je bil rektor rimskega kolegija med letoma 1670 in 1674. Bil je eden najpomembnejših fizikov svoje dobe. Leta 1677 je primerjal dokaze za obstoj napetosti v starejših teorijah tlaka nad vakuumom in sprejel sodobno prepričanje. Objavil je odmevno zgodovino jezuitov in je eden klasikov italijanske literature. V NUKu ohranjena Bartolijeva hvalnica revščini posvečena bogatim je predvsem bogoslovno pisanje. Obsega 364 strani 10x6 cm, na notranji strani sprednjih platnic pa je zapisana Kostanjevica (Landstrass) v različnih pisavah; knjiga je bila nekoč last tamkajšnjih cistercijancev, kot nakazuje njen ekslibris.

Med Langenmantlovimi knjigami je bilo kar sedem italijanskih, trinajst nemških, pet latinskih in po ena napisana v francoskem in slovenskem jeziku. Izjemno veliko italijanskih knjig kaže, da so bili Langenmantli močno navezani na zahod, bržkone preko pristanišča na Reki. V zapuščini Franca Adama Langenmantla tako najdemo več knjig, ki pričajo, da je poleg nemščine in latinščine bral celo francoskega Manzinija. Manzini je bil sploh eden najbolj priljubljenih tedanjih italijanskih avtorjev, ki so ga prevajali v številne jezike. V svoji retorično oblikovani knjigi brez kazala je v uvodnem nagovoru bralcu opisal Horacove boje in poraze, Katona,⁴⁸ ponižanje Kleopatre,⁴⁹ ljubezen v Parizu in sploh filozofijo ljubezni, poroke in lepote; gotovo idealno branje za kostelskega barona. Prav zanimivo je, da je Langenmantl nabavil francosko izdajo Manzinija, bržkone natisnjeno v Parizu ali Lyonu, čeravno je gotovo bolje obvladal italijanski jezik.

Ob dveh biblijah in računskih knjigah najdemo v popisu Langenmantlove graščinske knjižnice še komentarje Cicerona Paula Mantisa ter knjige o geografiji in zgodovini. Res prijetno branje za dolge zimske večere na kostelskem gradu, kjer je bil pod vzhodnega trakta kar na živi skali v izredno vodoravni legi.

Poznejši kostelski graščaki Androche so bili manj naklonjeni knjižnim modrostim od svojih predhodnikov Langenmantlov. Po popisu z dne 9. 2. 1759 je imela umrla baronica Androcha na gradu Kostel sedemindvajset nemških in latinskih knjig zgoj z nabožno vsebino. Po popisu 22. 12. 1763 za umrlim baronom Androcho so imeli na graščini le pet vezanih knjig. Ena med njimi je bila zgodovinska, ostale pa so imele teološko vsebino. Po drugi strani pa je bil oče leta 1763 umrlega barona, Franc Ignac baron Androcha, član ljubljanske akademije Operozorov od leta 1711. Leta 1716 je napisal: »*Genethiacon seu aupuri in felici partu Serenissimi Arhiducis Leopoldi primogeniti*«, vendar delo bržkone ni izšlo pri akademiji.⁵⁰

Med knjigami kostelskih graščakov so poleg zelo uporabljane Dasypodiusa (1565) tiste velikega formata »in folio« lahko prav tako imele kovinska okovja, katerih požgane ostanke so našli med izkopavanji 31. 7., 11. 8. in 28. 8. 2000.⁵¹ Lesene v požaru uničene platnice knjig so bile prvotno postavljene v kovinsko okovje z osmimi ojačitvami na robovih, pogosto še z mehanizmom za zaklep.

⁴⁸ Giovanni Battista Manzini, *Harangues académiques*, Paris: Augustin Courbé, 1641. 30+666 strani, 18 cm (NUK-2310). Str. 99.

⁴⁹ Manzini, 1641. str. 144.

⁵⁰ Steska, 1900, 10: 37–54, 77–94; Bren, 1918, 9: 213.

⁵¹ Kajfež, n.d., str. 3.

Kostelski graščaki so bili prijatelji dobrih knjig in dobre kapljice vse do svojega usodnega konca. O tem nam priča pogorišče kostelskega gradu po francoskem maščevanju leta 1809, kjer so dne 18. 8. 2000 odkopali stopljeno steklo posod s prvovrstnim vinom in žganjem, katerega nesrečni madeži so za vekomaj zaznamovali domala vodoravna tla iz žive skale v kletnem prostoru velikosti 6 x 8 m vzhodnega trakta gradu. Klet je bila postavljena na jugu niza več neraziskanih bivalnih prostorov pod šestimi kamnitimi stopnicami, med katerimi je bila zadnja še za lesenimi vrati s podboji.⁵²

Langenmantl je imel seveda nekaj nabožnih slik, med njimi veliko sliko Kristusove sodbe in sliko ljube gospe Marije z otrokom Jezusom. Imel je še majhen oltarček in zelo obrabljen telovnik senjskega škofa Simoliovicia. Graščak je posebej hranil rodovno deblo Langenmantlov v črnem toku,⁵³ ki je pozneje bržkone romalo v Dolski arhiv.

Langenmantl je imel bogato opremljeno grajsko kapelo;⁵⁴ tam je bila mašna obleka iz sivega žameta, v sredi križ in Križani iz zlatnikov z vsem pripadajočim. Obleka je pripadala podružnični cerkvi Sv. Treh kraljev v 100 m nižje ležečem trgu Kostel. Drugo mašno oblačilo z vsem blagom v rožnato rdečem damastu z majhnimi srebrnimi črtami je pripadalo župnijski cerkvi pri Fari. Mašno oblačilo iz enakega rožnato rdečega damasta je imelo srebrne črte. (str. 43) Grajski kapeli je prav tako pripadalo drugo moško oblačilo barve opeke, s srednjim delom iz damasta barve slive, obrobljeno s svilo iz šiškovke raztopine ter mašno oblačilo za legata, obrobljeno s svilo iz šiškovke raztopine. (str. 44) V kapeli so hranili mašno oblačilo, oblikovano po črnem svitru iz surovega srebra z nekaj napakami. Drugo mašno oblačilo obrobljeno s črnim damastom je pripadalo cerkvi pri Fari. Graščakov sacelan je uporabljal tri mašna oblačila ali albe s sedali na dveh straneh, spraskano klekljano oblačilo z velikimi slikami, (str. 45) tri stara pregrinjala; prvo prenačeno, drugo okrašeno s slikami. Za mašo so uporabljali dve svileni čepici ter dva srebrna in pozlačena keliha; eden od obeh je pripadal farni cerkvi pri Fari. Pri roki so bili še trije kelihi rdeče in črne barve ter misal, ki je pripadal farni cerkvi.

Grajska kapela, posvečena sv. Antonu, je bila postavljena v 14. ali 15. stoletju, bržkone kot prva cerkev v Kostelu.⁵⁵ Na gradu ali v trgu pod njim je bil prvi sedež župnije Kostel sredi 14. stoletja, preden so ga premaknili k Fari.

Med opremo grajske kapele so popisali le oblačila, kelihe in misal. Verjetno sta bili v grajski kapeli zgoraj omenjeni sliko Kristusove sodbe in Marije z otrokom. Oltarček popisan za slikama je bil gotovo del opreme grajske kapelice. Žal popis ne pove, kateremu svetniku je bil oltar posvečen. Dne 13. 6. 1758 so imeli procesijo na gradu, na praznik sv. Antona Padovanskega; prav on je bil domnevni patron kapele. Po matrikuli iz leta 1758 so na god sv. Antona Puščavnika 17. 1. imeli mašo v Slavskem Lazu; Slavčani imajo tega svetnika še danes na stranskem oltarju, ni pa imel oltarja v grajski kapeli.⁵⁶

V nadaljevanju inventarja so popisali moška oblačila,⁵⁷ orožja in potovalne potrebščine. Strastni lovec graščak je uporabljal številne puške in zaboje za naboje. Ena puška je bila pozlačena in velika, dvajset drugih pušk je bržkone služilo za obrambo. Štiri puške so imele prirezane cevi; uporabljal je še dve flinti, tri puške šrotarice, tri karabinke in osem drugih. Tu je bila še navadna sablja, moška smotka in stara univerzalna posoda. 39 težkih pušk so dopol-

⁵² Kajfež, n. d., str. 3–4; Tomislav Kajfež, sporočilo v Ljubljani 15. 2. 2005.

⁵³ Inventarium 1681, str. 4.

⁵⁴ Inventarium 1681, str. 42.

⁵⁵ Žagar, 1983, 146.

⁵⁶ Po Žagarju (1983, 144, 146) naj bi bila trška kapela posvečena sv. Antonu Puščavniku.

⁵⁷ Makarovič, 1989, 49.

njevale še štiri namizne težke puške. V popisu ni bil omenjen majhen 20–30 cm dolg bronast možnar za opozorilne strele ter znamenja ob praznikih in proslavah, katerega dva večja dela so našli med izkopavanji dne 21. 8. 2000.⁵⁸ Ta možnar je bil verjetno eden od štirih 1,5 funtnih možnarjev s signalne točke na Škrilju, ki so jih po prenehanju turške nevarnosti prenesli na grad Kostel.

Grašček je imel pri roki še škatlice iz stekla in kovine, škatlico iz jekla in štiri nože z obroči.⁵⁹ Za iskre vrance je hranil osem navadnih moških sedel, pet navadnih parov ogrinjal, pet konjskih oprem z ustreznimi kosi, dva ženska sedla in pregrinjalo za na možno sedlo iz svile barve žameta s srebrnimi resami. Uporabljal je zadrgo obšito z zelenim suknom, rdečo zadrgo okrašeno s srebrnimi in zlatimi resami pri straneh, ki jo je vdovi dal Langenmantl. Ni manjkalo niti tkanje v obliki križa, okrašeno s srebrom; tu so bile potrebščine za verska opravila med potovanji, pripomočki za ročna dela ter celo veliki zvonec.⁶⁰

Med oblačili je graščak zapustil približno trideset oblačilnih kosov in dodatkov: (str. 46) popolno opravo visokega uradnika s suknjičem in hlačami iz temnega francoskega sukna, suknjič in hlače iz temnega holandskega sukna s srebrnim in pozlačenim bakrom (in) z dvojnimi resami. Oblačilo obrobljeno s črnim suknom, posrebren, pobakren in zaobljen. (str. 47) Nadalje ponošena stara uradna gosposka obleka z narejeno pentljo. Drugo oblačilo z visokimi prameni. Pozlačeno oblačilo barve žameta s pozlato za gospodične. Drugo žensko oblačilo s srebrnimi naramnicami, ob strani pobarvano. Stari klobuk. (str.48) Stari tesni grajski plašč za kopanje. Oblačilo iz druge roke, ki ga je vdova pustila med Langenmantlovimi oblekami. Črna kapa in še druga moderne izdelave iz ponošenega črnega žameta. (str. 49) Prejšnji podobna kapa z zlatimi slikami iz resic za kožnatim predpasnikom. Klobuk s podlogo in drugi star, pri strani zelen klobuk. Županski plašč. Rdeč ponošen plašč. Dunajska obleka svobodnjaka s krilom in hlačami iz rdečega sukna s (str. 50) stranskimi resami, tudi s pečati. Langenmantlov jahalni plašč iz belega blaga okrašen s posrebrenim bakrom ter štirje rdeči plašči.

Lepa oprema je bila v grajski čitalnici; tako je bilo seveda prav glede na številne čudovite Langenmantlove knjige. Popisali so mize,⁶¹ oblačila iz kožuhovine,⁶² obešalnike za obleke in molitvene potrebščine,⁶³ preproge in pokrivala.⁶⁴ V kuhinji so uporabljali: navadne

⁵⁸ Kajfež, n.d., str. 5.

⁵⁹ Inventarium, 1681, str. 51–52.

⁶⁰ Inventarium, 1681, str. 53.

⁶¹ Dvojna miza s pogrinjkom za deset kosil. Druga z namiznim prtom. Dva uporabna gladka namizna prta. Različni uporabni gladki mizi. Uporabni neenaki mizi, pokriti z brisačo. (str. 58) Sedem takšnih pokritih posod. Namizni prt za vsakodnevno pokrivanje. Priročne mize za sedenje. Priročna miza za sedenje s cunjami, deloma s slikami in piščalkami, izdelana v rdečem. Nekoliko obrabljeni deli priročne potovalne mize. (str. 59) Potovalna miza. Stara priročna potovalna miza za vsakdanjo rabo. Namizno sukno, neocenjeno, in priročna miza za vsakdanjo rabo.

⁶² 11 krzen, 21 blazin, 6 parov obutve, (str. 60) 9 strežniških zavihkov, 15 blazin in dve omari.

⁶³ Stranski obešalnik s trajno namizno ali zdravniško svinčeno belo posrebreno omaro. Druga omara iz rdečega uporabnega atlasa, z mizo iz zelenega atlasa. Več priprav za bogočastje v rdeči (str. 61) omari, s ploščo iz kosov svinca. Drugo kot zgoraj iz sive svile v omari, s ploščo v roza barvi na zlatem stolu. Dve razviti in več ponošenih za kuhinjo. Navadna vsakdanja mašna oblačila. Dve pregrinjali. Majhen krzveno obroč iz spetega krzna. Posoda iz krzna za med, povsem stara in raztrgana s pečatom na koži in (str. 62) belim rožnatim trojnim žepom. Druga za obešanje na trinogu. Štirje knežji obešalniki ter druga dva obešalnika iz zelenega lanu.

⁶⁴ Polovični tepih zelene in drugih barv za kuhinjo ali stopnišče. (str. 63) Drugi kot zgoraj za belo stopnišče z različnimi drugimi barvami. Stari kuhinjski tepih. Rdeč. Dva stara tepiha. Dva nizozemska pokrivala ter dva velika in en majhen primerek.

posode,⁶⁵ pocinkane posode,⁶⁶ sveče⁶⁷ in skleda,⁶⁸ posode iz medenine,⁶⁹ bakrene posode⁷⁰ in druge kuhinjske posode.⁷¹ V Langenmantlovo zbirko ali pa med posodje njegovih graščinskih naslednikov so spadali med izkopavanji dne 11. 8. 2000 v grajski kleti najdeni fragmenti glazirane skleda in fragmenti neglaziranih temno sivih kuhinjskih loncev z izvihamnim usnjem ter nekaj beloprstne keramike.⁷²

Gospodstvo Kostel je imelo leta 1681 lastno enoto za merjenje površine platna imenovano palica.⁷³ Niso izpričane posebne votle ali utežne kostelske mere.

V grajskih skladiščih so hranili še žito in sol, smolo (mazila),⁷⁴ kože in mast.

Preglednica 2: Grajsko žito

Kupljenikov:	pšenice	ječmena	prosa	ajde	ovsa	soli
	30	15	166	49	11	4

Preglednica 3: Mast na kostelskem gradu

nepredelana surova mast		nepredelana mast				nepredelana mast v koži			mast
ovčja	jagnječja	jagnječja	telečja	ovčja	kuhinjska	kozja	telečja	gosja	kmečka
32	7	12	3	9	17	2	4	10	23

Graščak je imel skupno 51 čebeljih panjev; gotovo je bil velik ljubitelj medice. Poleg medu so radi uporabljali še vosek in druge čebelje pridelke, saj so v zapuščini popisali tudi uporabne pečate.⁷⁵ Med pohištvom so našli: točilne in pisalne mize,⁷⁶ skrinje,⁷⁷ dve veliki potovalni palici iz jelovine, mize⁷⁸ stoli⁷⁹ in razna hišna oprava. Popisali so jedilni pribor z

⁶⁵ Str. 64: Priročni pribor za nalivanje. Zelo velika razklana posoda. Dve majhne posodi, 47 krožnikov, tri velike skleda za slaščice, štiri druge skleda primerne za slaščice in povsem polomljen namizni sodček. (str. 65) Tri majhna sode. manjše vojaške majolike ter lahke toda uničene majolike iz stekla.

⁶⁶ Deset srednje velikih in manjša posoda za stiskanje. Dve ročki za vlivanje. Velika pokrovka za deset krožnikov. (str. 66) Dve drugi majhni pokrovki. Zelo lahka pokrovka. Dve pokrovki velikosti $\frac{3}{4}$ ter za četrtino večja pokrovka. Druga enaka pol manjša.

⁶⁷ Četrtina sveče. Dve sveči za merjenje, bržkone z oznakami za čas. Polovična sveča.

⁶⁸ Str. 67: Majhna skledica. Dve skledici iz smolnate zemlje s polovično prostornino. Druga, povsem enaka, za dvorano v Mozlju kamor so Kostelci zelo radi romali. Skupna prostornina posod je merila 125 lb.

⁶⁹ Lahka enaka posoda iz medenine; druga enaka zelo velika; medeninasta posoda in dve železni. (str. 68) Merilo brez pripadajočega železja, s prostornino 5 lb. Drugo kot zgoraj, manjše, prenosno, s prostornino 2,5 lb.

⁷⁰ Posoda za premog, ki drži 1/2 lb. Štiri velike in majhne posode, precej visoke, zdrobljene, s prostornino 21 lb.

⁷¹ Štiri prave vilice z roglji. (str. 69) Tri nerjaveče posode. Dve fini nerjaveči posodi. Dve majhni križni posodi in železna posoda za repo.

⁷² Kajfež, n.d., str. 3.

⁷³ Imeli so 34 in pol palic (Stab) kostelske mere sukanca, platna in dvojne niti, prenosni tok za potovanja z 137 lb, varčno nebeljeno torbico z 4 lb, varčno nebeljeno z 31 lb. (str. 70) prenosni tok iz grobe jutovine z 47 lb in tri kose sukna iz grobe jutovine, vsak po dvajset palic kostelske mere. 1ft je meril šestdeset kostelskih palic.

⁷⁴ Str. 71: 51 lb mazil v kosih, 56 lb drugih mazil v kosih in 45 lb maže za moške v kosih.

⁷⁵ Str. 73: Štirje leseni pečati brez potovalnih potrebščin. Dva druga srednje velika pečata iz jelovine. Dva cela pečata. Stari pečat iz jelovine.

⁷⁶ Točilna miza iz jelovine. (str. 74) Druga točilna (miza) iz bukovega lesa. Točilna miza prebarvana sivo. Porišana nočna omarica.

⁷⁷ Tri bele skrinje iz jelovine. Štiri enako velike iz jelovine. (str. 75) Nočna omarica s cvetovi vinske trte na skrinji. Drugi kot zgoraj iz jelovine. Dva kot zgoraj.

⁷⁸ Str. 76: Osem miz iz kostelske jelovine. Dve dolgi mizi iz kostelskega jelovine. Dva majhna kosa iz jelovine. Dve pravi kuhinjski mizi. Štiri mize. Tabla. (str. 77) Dolga miza iz jelovine.

⁷⁹ Ležalni stol iz jelovine. Stari grajski stol v črnem usnju. Sedem grajskih stolov v rdeči kravji koži. (str. 78) Druga stola v enakem rdečem kravjem usnju. Stari grajski stoli v rdečem usnju.

nožem in drugimi potrebščinami iz železa, kar je bilo pogosto na Kranjskem že v začetku 17. stoletja.⁸⁰

V nadaljevanju so našli še majhno skledico, zlato tehtnico z lastnimi utežmi in dve študijski tehtnici. Velika železna tehtnica na obešanje, zaprta z dveh strani. Med izkopavanji avgusta 2000 so našli kovinski žeton ali utež hitre zlatarske tehtnice iz 17. ali 18. stoletja, ki bi lahko bila povezana s tehtnico v Langemantlovi zapuščini

Dve ležeči raztegljivi mreži. (str. 79) Starejša in novejša mreža. Šestnajst hišnih mrež. Groba raztegnjena jutovina, ki sta jo obdelala šivilja ali krojač. Majhna naprava za senčenje oči na sivo. Dva železna obešalnika. Stenska ura.

Med kovinskimi arheološkimi najdbami izkopanimi avgusta leta 2000 so bili prav tako deli takšnega jedilnega pribora. Ob njem so našli še dva podstavka za likalnik. Med manjšimi najdbami so bile zanimive ovalne uteži za ribiške mreže odkopane 17. 8. 2000, vložki za nakit, deli kadilske pipe s kresilnim kamnom odkopanim 22. 8. 2000. Polstebri in obokani stolp so bili sezidani iz lehnjakovih zidakov izrezanih v strugi potoka Nežice okoli kilometer jugozahodno pod gradom; zidake so vezali z apneno malto. V 18. stoletju so nasledniki Langemantlov bogato okrasili svetlo zelene glazirane pečnice, ki jih je požar leta 1809 seveda zdrobil.⁸¹

V grajskih hlevih so Langemantli imeli: štiri konje,⁸² vola, dvanajst krav mlekaric, prav toliko telet, pet jalovih krav, bika, štiri triletne vole, tri enoletne vole, tri junice, dvanajst prašičev, 31 mladih prašičev, 73 gosi za rejo, dva koštruna, tri ovne, 60 ovac, 35 kozličev in 34 zajcev. Graščak je dajal 155 glav živine kar v rejo svojim podložnikom;⁸³ to se mu je seveda bogato obrestovalo.

5. Terjatveni register zapuščinskega inventarja F. A. Langemantla 17. 7. 1681⁸⁴

Konec leta 1680 je bil narejen likvidacijski izvleček s terjatvenim registrom na posestih Franca Adama barona Langemantla na Kranjskem. V posesti Langemantlov sta bila Kostel in Thurn pod Brestanico, vendar so popisali le terjatve od kostelskih podložnikov. More-

⁸⁰ Žvanut, 1994, 161.

⁸¹ Kajfež, n.d., str. II.

⁸² Str. 80: Zelo lep velik konj star dvanajst let, z opravo, vreden 15 kron. Konj belec star osem let, z opravo, vreden 10 kron. Majhen opremljen sokolar, star 7 let, vreden 8 kron. Podoben sokolar, ki ga je Langemantl zapustil ženi.

⁸³ Gregor je za graščaka redil 16 prašičev, 3 gosi, 2 kozliča, 2 koštruna, (str. 83) štiri konje in jagnje. V Banji Loki pri Gregorju Klemenčiču je imel graščak v reji par sedemletnih volov. Pri Juriju Petranu par petletnih volov, devet ovac in pet zajcev. Pri Jakobu Zdraviču starejšem (str. 84) so tri krave za rejo, dve teleti, vol, bik, dva enoletna volička, bik, osem gosi za rejo, tri kozliče, tri ovce in zajec. (str. 85) Pri Neži Herentovi je par petletnih volov. Pri Antonu Zdraviču (Sdraiovichu) je par štiriletnih volov. V Brigi pri Andreju Briškiju (Wriskhisu) je imel tri stare gosi in kozliča. (str. 86) V Jesenovem Vrtnu (Essenpichel) je imel Juri Briški v reji 12 starih gosk in 6 kozličev. Starejša Marta Briški je redila dvanajst starih gosk, tri kozliče, jagnje in štiri konje. Pri Mihaelu Briški je 10 starih gosakov, 4 kozliča, (str. 87) konj in jagnje. Vimol: Pri Ivanu (Juvanu) Maietichu je imel 9 starih gosi in kozliča. Kaptol: Simon Zurll je redil šestletnega vola, tri krave za rejo, tele, (str. 88) 3 enoletne kozličke. Ograja in Pertaš Loka: Pri Juvanu Črnkoviču (Zerkhovitchu) trinajstletni vol. Nova sela: Pri Matiji Delaču (Dillatschu) sedemletni vol. Pri Luki Črničju (Zernitchu), sinu Matije, par šestletnih volov, stara krava za rejo s teletom. (str. 89) Pri »Vallaviz« par šestletnih volov. Pri Juriju Črnkoviču par šestletnih volov. Pri Jakobu Clementschitsu iz »Dustl« dve kravi s telicama.

⁸⁴ Liquidations Extrat oder ausstand register uber die von weilandt Herrn Franz Adam Langemantl, 1681 (ARS, Zap. Inv., Lit.L., fasc.XXIX, šk.27/2). Popis dolžnikov obsega 101 stran, naknadno oštevilčeno 5–105. Tekst se nadaljuje še na straneh 106–108. Pisan je v močno okrašeni gotski kurzivi z eno samo roko. Listi formata A4 so vezani v knjigo z mestoma poškodovanimi platnicami.

bitne terjatve v Thurnu pod Brestanico niso bile navedene v dokumentu; tamkajšnji podložniki bržkone niso podpirali kostelskih puntarjev. Žal štirih nazivov vasi ali širših območij, podobnih poznejšim katastrskim občinam ni mogoče z gotovostjo locirati.

Popis terjatev se začne s Kužljem na str. 5–25. Sledi Stette,⁸⁵ Bess dem Pacs,⁸⁶ Hrib (str. 28–29), Unter der Alben⁸⁷ itd. Popis se tako začneja na zahodnem koncu gospodstva Kostel (Kuželj, Grivac) in nadaljuje na srednjem jugu. Nato našteje še severne vasi vse do Kaptola in na koncu še Rake in Jellene Drage pri Oskrtih (str. 85) z neporavnanimi dajatvami in kontribucijo ob koncu leta 1680. Popis dolžnikov je zajel več kot pol kostelskih podložnikov in skoraj vse vasi.

Zaradi upora proti baronu Langenmantlu dne 10. 8. 1679 so morali podložniki v trinajstih letih poravnati stroške z denarno kontribucijo. Za vsako urbarsko hubo so plačevali na roke Langenmantlovemu strežniku ali uradniku Juvanu Kherkhovitschu.⁸⁸ Tako so morali štirje podložniki s kmetije Glad (Loka) pri Kužlju plačevati po 9 gld 29 kr ter dodaten kupljenik pridelkov. Ob tem so morali povrniti še po 20 gld stroškov zaradi upora. Juvan Kherkhovitsch je bil bržkone kmet s šestimi drugimi na polovični kmetiji pri današnjih Krkovih, kamor so se njegovi predniki naselili kot uskoki. Vendar njegov priimek že v začetku 18. stoletja zasledimo le v severnih delih Kostela, kjer je ohranjen še danes;⁸⁹ pri Krkovih pa Krkovičev že dolgo ni več.

Jezni graščak je upornike kaznoval celo s krvavim sodiščem, ki ga je Valvasor leta 1689 datiral »pred nekako osmimi leti«. Skoraj vse kostelske hube so bile dolžne poravnati škodo zaradi upora. Vsaka urbarska huba naj bi plačala po 20 fl. V likvidacijskem izvlečku je bila leta 1680 izplačana vsota odšteta od skupnega dolga. Tako v končni vsoti dobimo preostanek terjatev graščaka do podložnikov. Vsota dajatev za povrnitev stroškov graščaka zaradi upora je znašala 1560 fl na 78 kostelskih hubah.⁹⁰ Tržani, kajžarji, mlinarji, prebivalci treh Langenmantlovih hub v gospodstvu Poljane⁹¹ in nekateri drugi kmetje teh dajatev niso plačevali; verjetno se upora niso aktivno udeležili in so raje previdno počakali da je šel ta kelih mimo njih.

Na prvih 25 straneh in v nadaljevanju teksta se ob seštevkih terjatev v denarju in naravi⁹² vseskozi ponavljajo še stroški za obrambo dežele. Gre seveda za obrambo pred Turki, ki pa že dolgo niso več jahali skozi Kostel.

Dokument so zapisali desetletje po Zrinjsko-Frankopanski zaroti in tik pred turškim obleganjem Dunaja leta 1683. Mimo krvavih kazni so morali uporni Kostelci še trinajst let plačevati graščaku dajatve v denarju in naravi za povrnitev škode. Nekateri kostelski podložniki so, bržkone tudi po kazni, morali dajati še dodatne dajatve žza obrambo dežele'. Druge so kar odpeljali na sedemletno služenje vojaščine. Jok in stok po vsem Kostelu, saj se potomcem uskokov in drugim Kostelcem lastna revščina pač ni zdela samoumevna v primerjavi z bogastvom graščakom o katerem pričata zapuščinska inventarja iz let 1677 in 1681.

Predhodnik Juvana Kherkhovitscha na mestu kostelskega uradnika je bil Janez Mlinc, ki se omenja kot kajžar in naseljenec pri Janezu Glorlezu brez označbe vasi.⁹³ Krkovič je bil

⁸⁵ Štajer (Likv. izvleček, 1681, str. 26–27).

⁸⁶ Potok (Likv. izvleček, 1681, str. 27).

⁸⁷ Planina (Likv. izvleček, 1681, str. 29).

⁸⁸ *Bedienter oder amtman* (Likv. izvleček, 1681, str. 7–8). Beseda »rebellion« je bila zapisana samo z enim »l«!

⁸⁹ ARS, Zap. inv. 1681/2; Krstna knjiga, 1702–1719.

⁹⁰ Redna urbarialna dajatev »puntarski denarič« je v 16. stoletju znašala 2 kr (*Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, 1980, str. 263).

⁹¹ Morda Žlebe in Grgelj.

⁹² V merah »kuplenik«, tj. posoda, kupica.

⁹³ Likv. izvleček, 1681, str. 97.

gotovo domačin. Kot oskrbnik je pobiral vojaške in druge davke za svojega zemljiškega gospoda. Med oskrbniki tujega rodu kostelskega gradu je bil pred njim izpričan v virih Gregor Gumpler pri Mihaelu pl. Pranbergerju leta 1514 in Krištof Werner kot priča pri popisu cerkvenega imetja leta 1527.⁹⁴

Leta 1681 so popisali še devet deloma odkupljenih kmetij, od katerih je vsaka svoje obremenitve v celoti poravnala z desetimi kronami na leto in ni imela dajatev v naravi.⁹⁵ Te kmetije so bile v župi Fara v vaseh: Slavski Laz (3), Fara (3) ter po ena v vaseh Padovo, Lipovac in Sela; zaradi posebnega statusa te kmetije v starejših urbarjih niso bile zapisovane. Njihove dajatve so se nanašale le na obrambo dežele, ne pa na kontribucijo ali stroške zaradi upora, ki ga nekateri pač niso podprli.

Sledil je popis dajatev od vrtov pri trgu Kostel;⁹⁶ le-ti so sloveli po črni zemlji, posebno primerni za vzgojo sadik zelja. Presajali so jih vsi obenem, kar na znak z grajsko trobento. Med enajstimi plačniki vrtov je bila celo ena pripadnica lepšega spola. To je razmeroma redko v tedanjih zapisih, ki so obravnavali predvsem moške glave družin in ob njih še kvečjemu vdove. Vrtničarji so se pisali: Jurkovič (2),⁹⁷ Jakšič, Šuštar, Mlinc (2), Šmalc, Vučjak, Wurza (2) in Krizmonič. To je bil obenem najstarejši delni popis tržanov, katerih priimki so le deloma (Jurkovič, Jakšič, Mlinc) sovpadali s podložniškimi. Za skupno petnajst hiš, triindvajset vrtov in tri druga zemljišča so graščaku plačevali 1 denarič manj kot 55 fl dajatev za deželno obrambo. Popisali so še deset kajzarjev, ki so plačevali skupno 51 fl 23 kr za deželno obrambo.

Leta 1681 so imeli v Kostelu pet ali šest mlinov na Kolpi in štiri na potokih. Leta 1494 in v prvi polovici 16. stoletja so imeli skupno celo štirinajst mlinov. Kaže, da so v vmesnem obdobju opustili predvsem mline na potokih, ki so bili za glavne stranke z višje nad Kolpo ležečih kočevarskih kmetij manj zanimivi zaradi večje oddaljenosti. Ostala sta mlina v Jakšičih in pri Grbcu (Krkovo), kjer sta mlinarja obdelovala še del kmetije. Mlini ob Kolpi so z dobičkom mleli predvsem za Kočevarje z višje ležečih planot.

Preglednica 4: Mlinarji na mlinih ob Kolpi leta 1681⁹⁸

Ime in priimek	vas	naziv mlina	davek v fl.kr.den	kupljenikov črne moke
Gregor Žagar	Žaga	Hans Verderber	2:0:0	6 zgornjih kamnov
gospod Adam Kosler	Žaga		5:29:0	
Gregor Žagar	del Koslerjevega mlina		2:20:2	
Andre Gregorič, Maverč, Jernej Matevec			15:0:0	
Mihael Mlinc	na hrvaški strani		22:13:0	100 ali 1 L.ft za najemnino do konca l.1680
Štefan Mlinc, Gregor Majetič (tudi leta 1579)			22:13:0 100, najemnina	

⁹⁴ Franc Pokorn, Neditirani zapiski, NAŠLj, ŠAL/7, fasc. 35, Fara pri Kočevju v Kostelu.

⁹⁵ Likv.izvleček, 1681, str. 85–92.

⁹⁶ Likv.izvleček, 1681, str. 92–96.

⁹⁷ Bržkone pomotoma zapisano kot Jorkhovich in Jerkhovitsch (Likv.izvleček, 1681, str. 92).

⁹⁸ Likv.izvleček, 1681, str. 97–99.

Preglednica 5: Mlini na potokih⁹⁹

Ime in priimek	vas	naziv mlina	značilnosti, davek; fl.:kr.:den
Martin Gregorič	Krkovo-Grbac	Jurij Gerbec 5:9:0	
Janez Jakšič	Jakšiči	Mihael, Andre Jakšič 1:16:0	
Jakob Šneperger	Dol.potok		3 vrhnji kamni 7: 0:0
Luka Majetič	Vas(?)		2 vrhnja kamna 6: 0:0

Priimek mlinarja Šnepergerja se leta 1681 omenja le še med kajzarji. Po družinski legendi naj bi bili Šnepergerji oskrbniki gradu;¹⁰⁰ po priimku sodeč so se v Kostel priselili z gospostva Snežnik. Živeli so v danes opuščeni vasi Rebro pod trgov Kostel; tako so lahko mleli pri Lukesci v Dolenjem potoku. Majetiči so bili leta 1681 v Vasi, Padovem in Vimolu, vendar so lahko mleli le v Vasi, saj drugod ni bilo primernih voda.

Preglednica 6: Mlinarji v kostelskih vaseh leta 1681; v oklepaju je število mlinov in kamnov v njih:

Vas	zapisani mlinarji	tamkajšnji podložniki, znani iz drugih virov
Zapuže	dva vlaha	
Lipovac(1, 1)	Perla(1,1)	
Stelnik	Višar(2)	Mirko Višar
Rajšole (1, ?)	Fabjan	
Nova sela	Gasonn	
Vimol	/	Andre Wittini iz Zdihova
Banja Loka	Sarmkg	Juan iz Matvoza
Ajbelj (1, ?)	Mulnar	Peter Mlinc (1712)

Preglednica 7: Mlini na potokih v Kostelu v letih 1494–1681¹⁰¹

Vas	1494	1570	1681
Rački potok (1, 2)			(pozneje žaga)
Kuželj (Malenca, 1, 3)			
Grivac (2, 2)	/	Tomas Mulnar	
Vas(1, ?)	Piškur	Vol(k), Jernej Jurkovič	Luka Majetič
Potok(1, 3)	Linhart (ni mlina) →	Paul Piškur Jernej?	(pozneje žaga)
Jakšiči(2, 2)	Jakšič,2		Mihael, Andre → Janez Jakšič
Luka od Marina,	Jože Gladič, Jurij Gerbec → Janez Jakšič		
Grbac (1, 2 in stopa)	(Tišpenpolj)	Girgel? (Krkovo)	
Brsnik (1, 1 in stopa)	Chwald (ni mlina)	Janez Maveric (ni mlina)	
Lukesci (Dolenji Potok, 3, 2 in stopa za phanje)			J. Šneperger (1681), J. Majetič (1755, 1758) kmetija Juaina
Polanc (Srednji potok, 3, 2 in stopa za phanje)			
Gorenji potok (2, 2)		Tomas Majetič (1570)	Glad (18. stoletje)

⁹⁹ Likv.izvleček, 1681, str. 100.

¹⁰⁰ Poročilo Romana Šnebergerja z Vrhnike, posestnika v Spodnjem Kostelu, 1996.

¹⁰¹ V oklepaju je število mlinov in kamnov v njih. Z znakom © sta povezana ime mlina in ime mlinarja; ime mlina je navadno povezano z nekdanjim mlinarjem. Pri lokaciji nekdanjih kostelskih mlinov na potokih kaže upoštevati še ustna izročila, po katerih so imela Nova sela nekoč živo vodo, torej potok ob vasi (Miha Klarič iz Novih sel, sporočilo 20. 12. 1994).

Preglednica 8: *Mlini in žage ob kostelski obali Kolpe*¹⁰²

Vas	1494	1570	1681
Srobotnik	Juraj Ožanič, žaga venecijanka		Dva jarma konec 17. stoletja
Kuželj (1)	Gregor Žagar, Adam Kosler		
Petrina, Pirče (1)	Mauts	Štefan Mlinc, Gregor Majetič	
Slavski Laz (1, 3)	/	/	Mihael Mlinc
Sapnik, Janez Pchphuck, Jure Fast (ni mlina)		Pelegrinič (ni mlina)	
Maverc (1, 3)	/	Ambrož Mavrer	Jernej Matevec → Andre Gregorič
Gorenja Žaga (2, 3)	Bros Štanfelj, 2	Hans Verderber → Gregor Žagar	
Grgelj (1, 3)	(del Poljan)		
Lobič Malenca (1, 3)	/	/	
Dolenja Žaga (1, 3)		(konec 17. stoletja žaga venecijanka z enim jarmom)	
Žlebi (1, 3)	(del Poljan)		(pozneje žaga)

Likvidacijski izvleček se je končal z naštevanjem obremenitev treh Langenmantlovih poljanskih kmetij.¹⁰³ Vasi niso bile zapisane; domnevno gre za kmetije v ozki soteski Kolpe na območju sodobnih Grgljev in Bilpe. Po podatkih s srede 18. stoletja so imeli tedanji kostelski graščaki Androche v Poljanski dolini v lasti vas Radence, Kovačo vas domnevno v Beli krajini in še tretjo vas, katere ime ni bilo zapisano.

Langenmantlovi poljanski podložniki so bili: Osterman, Milleschitsch, Patraz, Grischetitsch in Medvet. Posebno zadnja dva priimka nista bila domača v Kostelu; toliko več medvedov je bilo na Kočevskem, kjer je enega Valvasor vpletel celo v svojo domiselno zgodbo o medvedjem lovu. Medved naj bi pometal številne priganjače iz vrst podložnikov. Ko pa se je ravno lotil kmeta s priimkom Medved, je medveda (seveda žival) ustrelil turjaški knez. Ljudje s priimkom Medved so pozneje kmetovali v Srednjem potoku nad Žago, po domače »Pri Poljancu«; domači naziv Poljanc se gotovo nanaša na nekdanjo povezavo kmetije ali kmeta na njej s poljanskim gospostvom.

Poljanci so Langenmantlu plačevali skupno 102 fl 50 kr bremen, tudi kontribucije. Vendar je na začetku njihovega popisa omenjena »zgodna pokornost« poljanskih podložnikov; tako se verjetno niso pridružili kostelskemu puntu proti Langenmantlom.

V vaseh ob Kolpi od Kužlja do Hriba, Fare, Slavskega Laza in Podna so kmetje dolgovali skupaj 146,5 kupljenikov ovsa,¹⁰⁴ 68 kokoši, 465 jajc in 200 čehulj prediva.¹⁰⁵ Predivo so oddajali le Kuželjci in Lazarci. Nekateri mlini so morali oddajati še črno moko.¹⁰⁶

¹⁰² Žagar, 1983, 31, 85 in 110–111.

¹⁰³ Likv.izvleček, 1681, str. 101–104.

¹⁰⁴ Po 18,48 l (Dušan Kos, *Urbarji za Belo krajino in Žumberk*. Ljubljana: SAZU, 1991, str. 171).

¹⁰⁵ 280 g (Kos, n.d., str. 175).

¹⁰⁶ Seštevek pred koncem dokumenta na str. 105 je drugačen: 2518 fl 39 kr gotovega denarja, 135,5 škafov ali kupljenikov prosa, 109 kupljenikov ovsa, 64 kokoši in 512 jajc. Med dajatvami niso bile seštete čehulje prediva (Likv.izvleček, 1681, str. 9 v Kužlju in drugje).

V primerjavi z urbarjem za leto 1570 so se leta 1681 močno povečale dajatve jajc, kokoši in prosa. Nekdanji uskoški ovčerejci so se prilagodili novim razmeram in črede ovac zamenjali s perutnino; blejanje je nadomestilo kikirikanje in podoba dežele je postala celo akustično povsem drugačna. V Kostelu se je razvijala reja kokoši, ki seveda ni bila zelo zahtevna; ženske so ji bile bržkone kos kar brez pomoči svojih soprogov.

Leta 1681 ni bilo zaostalih dajatev drv, medu, ovac, prašičev in pšenice. To lahko pomeni, da so leta 1681 Kostelci plačevali dajatve predvsem v denarju, prosu, ovsu, kokoših in jajcih, ki se kot obremenitve omenjajo med terjatvami.

Denarna desetina je bila leta 1681 že enotna in se ni več delila na tovorjenje in podobno. Na deloma odkupljenih kmetijah župe Fara in na nekaterih drugih kmetijah ni bilo dajatev v naravi.

6. Franc Adam baron Langenmantl in njegovi kostelski podložniki v letih 1663 do 1681

Baron Franc Adam iz kranjske veje Langenmantlov je bil zadnji kostelski graščak tega rodu. Gospodaril je na gospostvu Kostel od leta 1663 do svoje smrti leta 1681.

Inventarja posesti ob smrti Ane Secunde baronice Langenmantl 21. 12. 1677 in Franca Adama leta 1681 kažeta razkošno opremo, kar je gotovo nenavadno za razmeroma siromašno graščino Kostel. Vsaj od leta 1678 so se vrstili odkriti spori med baroni Langenmantli in kostelsko župnijo, katere središče se je po koncu turške nevarnosti iz Trga pod gradom Kostel preselilo k Fari. Langenmantli so si prisvojili bero, ki so si jo lastili še 26. 3. 1720, ko že več desetletij niso bili lastniki Kostela.¹⁰⁷ Župniki so slej-ko-prej potegnili s podložniki.

Spor se je zaostрил, ko so leta 1694 Kostel kupili reški trgovci baroni Androcha. Župnija si je prizadevala številna bogoslužja prenesti iz trga Kostel v priročajše središče župnije pri Fari; graščak se je zato pritoževal naddiakonu v Ribnico.¹⁰⁸ Androcha si je pred letom 1739 lastil celo odvetniške pravice, čeprav je bil Kostel deželno knežja župnija. Pobiral je bero za kaplana in razne desetine, celo od ribolova. Župnija je temu oporekala. Župnik domačin Klapše je spor spravil pred sodišče v Gradcu; le-to je leta 1734 razsodilo v prid župnije Kostel. Kljub zmagi ali prav zaradi nje je moral Klapše drugam, saj so mu postala kostelska tla prevročča.

Kostelci proti graščaku leta 1661

Dne 3. 10. 1661 so sestavili poravnalno pogodbo med graščakom baronom Langenmantlom in kostelskimi podložniki. V 9. členu te pogodbe je bilo podložnikom z zagroženo kaznijo prepovedano zbiranje, tudi če bi se jim res godila krivica.¹⁰⁹ Seveda je bilo tako vse skupaj krivično na kvadrat.

Kmalu za tem so leta 1662 Kočevarji pregnali svojo gosposko.¹¹⁰ Gotovo sta bila oba punta med seboj povezana, saj so se Kostelci in Kočevarji prav radi družno upirali še od časov uboja kočevskega graščaka Thurna poldrugo stoletje prej.

¹⁰⁷ Majda Smole, Vicedomski urad za Kranjsko: 13. stoletje – 1747. Ljubljana: Arhiv Slovenije, str. 70

¹⁰⁸ Anton Skubic, *Zgodovina Ribnice in Ribniške pokrajine*, Buenos Aires, 1976, str. 163.

¹⁰⁹ ARS, Dež. gl. fasc. 42, opomba k 6. odgovoru na zaslišanju puntarskih delegatov dne 3. 1. 1767; Razstavni katalog: Kmečki punti na Slovenskem. Razprave in katalog dokumentov. Situla 13, Ljubljana, 1971, povzetek ob št. 63, natisnjen v prilogi št. 31.

¹¹⁰ Dimitz, 1875, 3: 24–25.

Kostelski punt leta 1674

Kljub dani obljubi so se Kostelci kmalu ponovno uprli. Tako so 17. 10. 1674 štirje voditelji upornikov morali ponovno obljubiti pokorščino.¹¹¹ V ta namen so sestavili zadolžnico za varščino upornih podložnikov Petra Eliosiča, Tome Ožaniča, Martina Jurkoviča in Juana Frose (Frisig). Verjetno je šlo za manjši kmečki upor opisan kot žnesrečna nepokorščina'. Ne poznamo višine varščine in kaznovanja puntarjev. Gotovo so bile kazni dovolj mile v primerjavi s pravico meča, ki jo je imel graščak nad podložniki.

V zadnjih letih gospodovanja so Langenmantli zelo privili svoje kostelske podložnike. Graščak je bržkone živel v grajskem poslopju in ni gospodaril le preko svojega oskrbnika; kmalu se je znašel v življenjski nevarnosti, saj je Kostelcem zavrela starodavna uskoška kri.

Kostelski punt leta 1679

Do večjega kmečkega upora kostelskih podložnikov je prišlo znova dne 10. 8. 1679, ko so Kostelci skušali barona celo ubiti.¹¹² Spori so se torej neznansko zaostriili. Po Valvasorju je fevdni gospod enega voditeljev upora obsodil na smrt z obglavitvijo. Morišče je bilo na gričku, bržkone blizu gradu.

Na ravnini, kjer so danes hlevi pred trgom Kostel, naj bi včasih stal velik hrast, na katerega so obešali obsojence na smrt. Štor hrasta je bil viden še v dvajsetem stoletju. Hrast je rasel zunaj grajskega obzidja, saj smrtnih obsodb niso radi izvrševali v gradu samem. Valvasor je poročal o kaznih z obešanjem kmečkih puntarjev na krvavem sodišču v Kostelu še leta 1680. Kraj med vasjo Delač in trgom Kostel, kjer so se kazni izvrševale, domačini še danes omenjajo;¹¹³ imenujejo ga »Pr' gaugah«.

Kaznovani kostelski voditelj seveda ni ostal brez sočutnih rok sorodnikov in sodelavcev; le-ti so mu na skrivaj toliko narezali vezi na rokah, da se je lahko iztrgal iz rok rablju in stekel po bregu navzdol. Med begom je padel, pri čemer se mu je strgala že narezana vrh. Prostih rok je nato zbežal v gozd. Rabelj mu je sicer pogumno sledil, vendar brez uspeha. Valvasor je hudomušno pripomnil, da je bila krvnikova motivacija pač veliko manjša od ubežnikove. Temu seveda prav radi verjamemo. Bežečemu je, po Valvasorju, strah pred smrtjo dal jelenje noge; rabelj pa se v gozdu ni počutil ravno varnega. Od tod je Valvasor spletel ene najbolj posrečenih strani svoje *Slave* in opisal še štiri podobne dogodke po evropskih deželah. Tako je beg kostelskega Robina Hooda primerjal z drugimi podobnimi dogodki svoje dobe in ga tako umestil v zgodovino.

Upor in poskus umora sta Franca Adama Langenmantla tako prizadela, da je nepolni dve leti pozneje umrl; zapustil je nosečo ženo (Marijo) Elizabeto.

¹¹¹ ARS, Zap. inv.1681/2 33, dokument št. 42.

¹¹² Valvasor je opisal konec punta, ki naj bi se zgodil osem let pred izidom »Slave« (Valvasor, 1689, 3: 218 (XI. knjiga)). Franc Cankar (Kostel ob Kolpi, Kočevje, Turistični društvo, 1975, str. 9) navaja leto 1631, Reisp (n.d., 1990, str. 18) pa »okolli leta 1680«. Graščinski urbar ob smrti F. A. Langenmantla leta 1681 navaja tudi posebno kontribucijo, ki so jo kostelski podložniki morali dajati graščaku zavoljo upora (ARS, Zap. inv. 1681/2). Cankarjeva navedba se očitno nanaša na zgodnejši upor.

¹¹³ Jože Primc, *Okamneli mož in druge zgodbe iz Zgornje Kolpske doline*. Ljubljana: Kmečki glas, 1997, str. 313; Sporočilo Tinca Gašparac iz Kočevja, rojene Marinč na Vrhu, september 1994.

Franc Adam Langenmantl je Kostel zapustil vdovi, da z njim razpolaga v prid mladoletnega dediča, posinovljanca grofa Lamberga.¹¹⁴ Inventar v dokumentu št. 1 je ob vdovi podpisal še njen oče Johann Lorentz Paradeiser, od leta 1647 graščak na tretjini graščine v Poganičah. Pod št. 2 so popisali graščinske terjatve do kostelskih podložnikov po likvidacijskem izvlečku ali registru. Dedič posestva Lamberg je imel zagotovljenih 5 % od doklad oziroma ceditve gospostva v znesku 18.393 fl 46 kr 2 den. Dokument je na gradu Kostel dne 18. 7. 1681 podpisala komisija, ki so jo sestavljali: Jurij Apfaltern (Apfaltrer) grof Egg, grof Adam pl. Purkgstall in Franz Albert pl. Scheiber. Naslovili so ga na cesarjevega zastopnika kneza Janeza Siegfrida vojvodo Krumau kneza Eggenberga, graščaka v Logatcu konec 17. stoletja, v Planini pri Rakeku od leta 1667 in v Postojni do leta 1681.¹¹⁵

7. Langenmantli na Kranjskem po prodaji Kostela

Langenmantli so izvirali iz nemškega Augsburga, kjer so živeli še po prodaji Kostela. Morda je z njihovim poreklom povezana severno nemška polovica novca Friedericha IV. Hohenzollerna, mejnega grofa Brandenburg-Kulmbach (vladal 1495–1515; † 1536 Ansbach), ki so ga našli med izkopavanji na gradu Kostel dne 17. 8. 2000.¹¹⁶ V Augsburgu so Langenmantli imeli pomembno tiskarsko obrt; med drugim so tiskali biografijo in pisma znamenitega nemškega jezuita Athanasiusa Kircherja,¹¹⁷ profesorja matematike v Rimu.

Plemiška družina Langenmantlov ni bila v večji meri prisotna na Kranjskem;¹¹⁸ omenjajo se predvsem v zvezi z gospostvom Kostel ob Kolpi od srede 16. stoletja do zadnjega desetletja 17. stoletja. Franc Anton baron Langenmantl (* 1681/2; † 16. 5. 1750), sin Franca Adama, je kot seminarist študiral gramatiko pri ljubljanskih jezuitih¹¹⁹ in je tako podedoval očetovo navdušenje nad knjigami. Nižje študije je žal končal ravno nekaj let pred ustanovitvijo višjih študijev filozofije v Ljubljani. Leta 1705 je zakupil posestvo Škriljevo (Grailach) pri Šentrupertu na Dolenjskem; s 44 in 2/3 kmetijami je bilo manjše od Kostela. Škriljevo je vzel v zakup od Marije Margarete, vdove Janeza Danijela barona Kheysella. Plemiči s podobnim priimkom Khisl (tudi Kisli ali Khisly) so gospodovali na Kočevskem v letih 1619–1641.

V inventarju in ceditvi po smrti Janeza Krstnika barona Langenmantla je bila leta 1761¹²⁰ popisana originalna okrožnica z deželno knežjimi insignijami in svinčeni tok Ferdinanda II. To je bil nadvse cenjeni spomin dedičev na brata Hansa Willhelma in Karla pl. Langenmantla, ki sta kupila deželno knežje gospostvo Kostel. Dokument o nakupu je bil datiran na Du-

¹¹⁴ Likv.izvleček, 1681, 107–108. Langenmantlova vdova naj bi, po drugih virih, ostala lastnica Kostela še po moževi smrti (Valvasor, 1689, 11: 218; Žagar, 1983, str. 48). Zadnjič jo zasledimo kot vdovo imetnika gospostva Kostel, ko je bila v Ljubljani 8. 11. 1686 podpisana pod dokument o tihotapljenju soli v Bakar po podložnikih gospostev Kostel in Poljane. Pod njo so podpisali še kneza Auersperga, saj so bile od 6. 11. 1677 Poljane del njegovega fidejkomisa (ARS, Stan.I, fasc.310, šk. 544, str. 745–746). V naslednjih letih je Kostel prevzel grof Georg Sigfrid, posinovljenec njenega moža. Po drugih virih naj bi se posinovljenec imenoval Franz Josef grof Lamberg (Polkovnik Edward Skender iz Mechanicsburga, sporočilo 25. 11. 1995).

¹¹⁵ Smole, n. d. 1982; ARS, Zap. Inv. št. 27/1, str. 2 in 3.

¹¹⁶ Kajfež, n. d. str. 2

¹¹⁷ Valvasor, 1689, 11: 217; P. Athanasii Kircheri Vita a semetipso conscripta, mit seinen Briefen hrsg. Von Ambr. Langenmantl, Augsburg 1684; Duhr, 1921, 4: 584.

¹¹⁸ Reisp, n.d. 1990, str. 20.

¹¹⁹ *Ljubljanski klasiki: 1563–1965* (ur. Živka Črnivec). Ljubljana: Maturanti klasične gimnazijske, 1999, str. 126 in 237.

¹²⁰ ARS, Zap. inv. Lit. L, fasc. 30, št. 62 (1761) str. 28, 71 in dalje.

naju 15. 11. 1620¹²¹ in smo ga seveda zasledili že v zapuščinskem inventarju Janezovega deda Franca Adama Langenmantla.

Janez Krstnik Langenmantl je bil sin Franca Adama barona Langenmantla in vnuk kostelskega graščaka, ki je bil prav tako Franc Adam. Poročen je bil z Marijo Terezijo, rojeno Flöding. Oče Franc Adam je bil lastnik gospostva Škriljevo s 44 2/3 kmetije že vsaj leta 1707, ko je zanj sklepal dedno pogodbo z Jožefom Danielom grofom Reissingom in njegovo ženo Marijo Ano. Reisingi in Langenmantli so bili v svaštvu že v 17. stoletju, saj se je pred letom 1641 Krištof pl. Reising poročil z Marijo Salomo pl. Langenmantl. Zakonca sta leta 1641 sklenila z Langenmantli poravnavo za Lanenmantlovo gospostvo Thurn pod Brestanico. Leta 1750 je Franc Adam baron Langenmantl gospostvo zapustil svojemu sinu Janezu Krstniku, ki ga je obdržal do svoje smrti leta 1761. 7. 2. 1760 je na dražbi kupil še gospostvo Slatnik z 12 13/30 kmetijami. Po smrti Janeza Krstnika barona Langenmantla je bil narejen likvidacijski izvleček za njegovo gospostvo Slatnik. Posestvo je bilo verjetno zadolženo, tako da ga je dne 2. 5. 1766 za 21.532 gld na dražbi ponovno kupila Marija Terezija rojena Flöding, vdova po Janezu Krstniku baronu Langenmantlu. Očitno je bil to njen dan, saj je isti dan kupila še drugo posest svojega moža, Škriljevo; zanj je odštela 21.523 gld. Samo nekaj mesecev pozneje, dne 7. 8. 1766, je prodala gospostvo Slatnik. Dne 20. 4. 1785 je gospostvo Škriljevo izročila svoji hčeri Karolini, poročeni baronici Pittoni. Ta je dne 1. 5. 1799 Škriljevo prodala za 18.820 gld. Leta 1779 je Kajetan pl. Langenmantl sklenil kupno pogodbo za dvorca Langenthal in Sveti Jakob ob Savi s Kajetanom grofom Turjaškim (Auerspergom).¹²²

Po Kajetanovi smrti so popisali knjige podobne tistim popisanim v kostelski zapuščini Langenmantlov leta 1681, le da so jim leta 1761 dodatno navedli še ceno. Tako je bila *Historia dell'Orgine e guerre di Turchi*, avtorja grofa Maiola Bisaieionija v četrtinskem formatu ocenjena na 30 kr. Ista knjiga je bila v popisu knjig iz leta 1681 zapisana pod številko 19; knjige so bile očitno dovolj pomembno blago, da so jih dedovali iz roda v rod. Kostelski graščaki so radi brali zgodovinska dela o Turkih, saj so se hoteli poučiti o svojih »dednih sovražnikih«; podobno so počeli drugi graščaki na Kranjskem.¹²³ Langenmantli so po prodaji Kostela seveda odnesli s seboj še svojo sorazmerno bogato knjižnico.

Langenmantli so imeli v grbu dvojno črko »R«; po prodaji Kostela so postali zelo pomembni plemiči na Štajerskem. Sprva se je njihova posest osredotočila v podeželju okoli Celja, tudi na Kozjanskem. V 18. stoletju so se vključili v nova gospodarska gibanja in postali imetniki pošte v Lebringu južno od Gradca, ki jo je Jožef Kajetan pl. Langenmantl 1. 5. 1765 prodal. Bil je cesarski svetnik in sreski načelnik v Celju. Leta 1766 je bil povišan v barona »von und zu Langenthal« po gradu, ki ga je dal sezidati na posesti Viziakenhoff; le-to je kupil 6. 8. 1764 od dr. Karla Kerna. Leta 1882 so imeli Langenmantli v lasti Alt-Eggenberg pri Gradcu.

8. Grofje Lambergi, lastniki Kostela do leta 1694

Kostelski graščak Franc Adam baron Langenmantl je leta 1680, leto dni pred svojo smrtjo, posvojil osirotelega otroka sorodnice svoje babice grofa Lamberga, rojenega leta 1673 v Ortneku, gospodarja Ortneka,¹²⁴ Ottensteina in Lichtenwalda. Vzgajal ga je v Kostelu, kjer

¹²¹ Podoben dopis z dne 5. 8. 1620 v ARS, Stan. I, fasc. 208, šk. 307, str. 10–12.

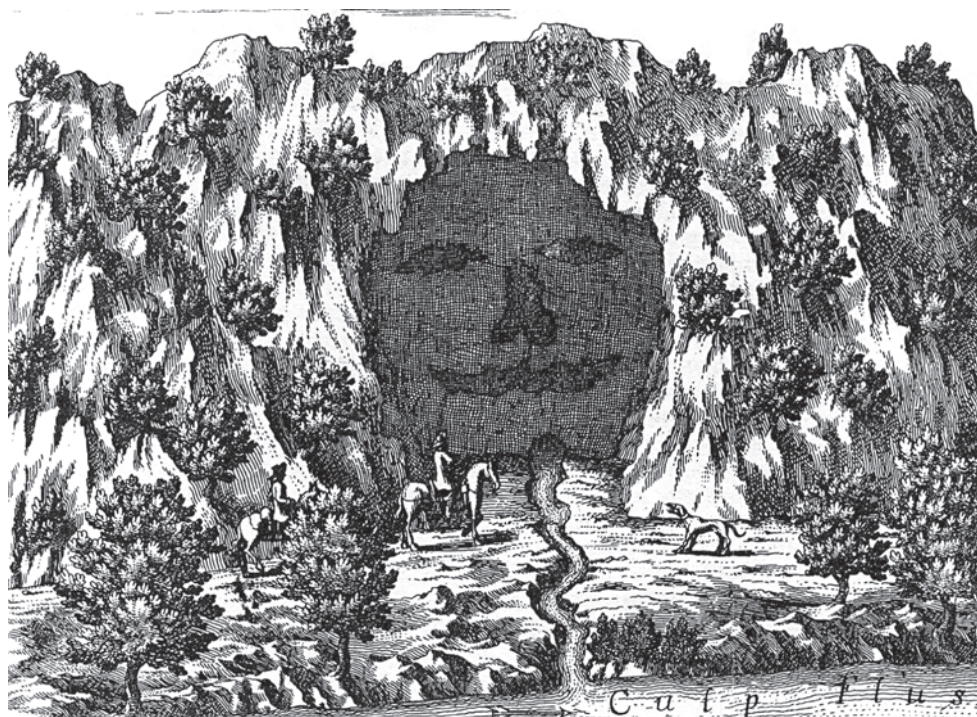
¹²² ARS, Zap.inv. Lit.L, fasc. 30, št. 62, str. 28, 71 in dalje; Smole, n.d. 1982, str. 443, 487, 499, 251, 472.

¹²³ ARS, Zap.inv. Lit.L, fasc. 30, št. 62, str. 28–32; Žvanut, 1994, str. 161.

¹²⁴ Po Smoletovi (n.d. 1982) so Lambergi že pred letom 1600 Ortnek prodali Moškonom, nato Lichtenbergom.

je Lamberg postal njegov univerzalni dedič. Grof Lamberg se je poročil razmeroma star, šele leta 1717.

Leta 1684 je Valvasor obiskal Kostel in bržkone ob tej priložnosti dal narisati še risbo gradu, na kateri je grajska kapela nekoliko previsoko postavljena. Med potjo se je ustavil ob izviru ponikalnice Bilpe na Kostelsko-Poljanski meji; silno se je čudil, kako močno je lajež njegovega psa odmeval od sten nad Kolpo. Bakrorezec je upodobil psa, ki je lajal v Poljanskem gospostvu, ter Valvasorja s spremljevalcem na konjih pod širokokrajnimi klobuki na kostelski strani. Steno nad izvirov je upodobil kot živo bitje, izliv v Kolpo pa je bil skoraj povsem neporaščen,¹²⁵ kar se je medtem docela spremenilo. Seveda ob Valvasorjevem obisku ni bilo mostu čez Bilpo. Na Valvasorjevi sliki ni videti niti stene ob cesti z odtisom zmajeve šape; zmaj ga je baje naredil, ko se je s kranjske strani odrinil in skočil na Hrvaško stran Kolpe. Ob strahovitem doskoku med brate Hrvate je dal ime sodobnima hrvaškima vasicama Zgornji in Spodnji Lamani Dragi. S tem dejanjem seveda ni skalil bratskih odnosov tedanjih domorodcev na obeh bregovih reke, kjer slejkoprej ljudje nosijo enake priimke in se ubadajo s podobnimi življenjskimi preizkušnjami ne glede na vsakokratno barvo oblasti.

Slika 3: Valvasor ob reki Bilpi, da o psu niti ne govorimo. Valvasor in služabnik jahata na kostelski strani meje, pes pa laja s poljanske strani meje med gospostvoma Kostel in Poljane (Valvasor, 1689, 2: 235).

¹²⁵ Branko Reisp, Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1983, str. 145–146.

Kostelski urbar iz leta 1694

Leta 1694 je Franc Josef grof Lamberg prodal Kostel baronu Janezu Mihaelu Androchi.¹²⁶ Dobro poldrugo stoletje Langenmantlov v Kostelu je bilo s tem zaključeno. Ob prodaji Kostela je bil leta 1694 sestavljen glavni urbar. Takšni urbarji ob prodaji gospostev so bili seveda nujni zaradi določitve kupnine. Čeprav je bil urbar iz leta 1694 po tedanjih običajih pisan v več izvodih,¹²⁷ danes žal ni ohranjen. Leta 1766 je bil ta urbar že izgubljen, saj ga uporni Kostelci niso mogli dobiti na vpogled od svojega graščaka. Nekaj izvlečkov iz tega urbarja se je ohranilo v kostelskih rectificirani dominikalnih aktih (RDA) iz 1750ih let. Prepisi vsebujejo podatke o imenih, priimkih, kmetijah, vaseh, župah, dajatvah, mitnini, ribolovu, tlaki, pisanju dokumentov za podložnike in tlaki v Kostelu; le-ti se nanašajo na leto 1694 in ne na čas pisanja RDA leta 1753 oziroma leta 1758.

9. Zaključek

Kostel je konec 17. stoletja prinesel zavidanja vredno bogastvo graščakom Langenmantlom, komaj kakšno drobtinico z njihovih miz pa ubogim podložnikom. Za nameček je še postopoma odzvonilo donosnemu kostelskemu tihotapstvu. Razumevanja med gospodo in kmeti je bilo na mah konec in zatirani narod je vzel pravico oziroma bolj kose in motike v svoje žuljave roke. Nesreča je pravzaprav doletela obe sprti strani; vmes pa so se spletle najlepše zgodbe kranjskih razrednih bojev, kar jih je ovekovečil Valvasor.

Razprava je dopolnjen del disertacije branjene leta 1999. Članom komisije akad. dr. Vasiliju Meliku, dr. Janezu Cvirnu in dr. Vasku Simonitiju se najlepše zahvaljujem.

8. Uporabljene okrajšave

- ARS = Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani.
 Dež. glav. = II. Arhivi vrhovnih organov oblasti za Kranjsko, Deželno glavarstvo.
 Stan. = Arhiv deželnih stanov za Kranjsko.
 Vic. = Arhiv vicedomskega urada za Kranjsko.
 n. d. = Navedeno delo, velja tudi za dela citirana v ZČ 53/3 (1999) str. 295–323, v ZČ 55/5 (2001) str. 23–60 in v ZČ 58/3–4 (2004) str. 301–336.
 NŠALj = Nadškofijski arhiv v Ljubljani.
 RDA = Rectificirani dominikalni akti (ARS, Arhiv Vicedomskega urada za Kranjsko, šk. 150, Kostel Herrschaft, No. 8, 14, 17, 22).

¹²⁶ ARS, Zap.inv. Lit.A fasc. IV, št. 77/5 str. 3 (1763).

¹²⁷ Kos, n.d., str. 20, 87.

S u m m a r y

Kostel under the last Langenmantl's

Stanislav Južnič

By using some archival sources for the first time, we described the conditions at the Kostel manor in the late 17th century. The landlords Langenmantl's urbans and the legacy inventories preserved in archives of the Estates General and Viceroy of Carniola in Ljubljana were discussed.

The preserved sources helped us to light up the relations of Kostelans with their landlords. We researched two legacy inventories written in 1677 and in 1681 to show how rich the landlords really were. With the special concern we analyzed their library. We claimed that they followed the customs of their time in modern reading and they preserved some Lutheran books from their own family tradition. We compared Langenmantl's books with the similar titles preserved at the modern National and university library of Ljubljana.

Eventually, Langenmantl had no deep understanding for the troubles of their peasants. After the Turkish wars, there was more sharpness in their mutual relations and the strict payment of the taxes became the need of the day. Even Valvasor was interested in Kostel rebellions and described them in one of the most beautiful pages in his book. Our work is a very rare occasion of the extraordinary close relationship between the archive sources and Valvasor's more fiction oriented stories. We also claimed some resemblances between the Kostel legacy inventories and the discoveries of recent excavations at the east part of the Kostel castle.